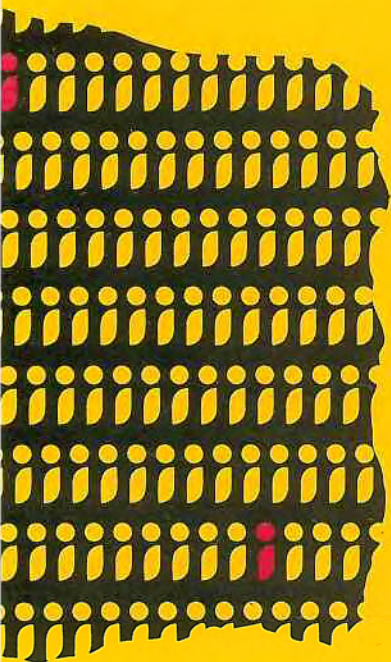

Ungdomarnas upplevelse av sluten ungdomsvård

En jämförelse med LVU-placeringar och fängelse

Jessica Palm

Statens
institutions
styrelse SiS
FOU

Forskningsrapport nr 2 2003

Ungdomarnas upplevelse av sluten ungdomsvård

En jämförelse med LVU-placeringar och fängelse

Jessica Palm

Författarpresentation

Jessica Palm arbetar som forskningsassistent på SoRAD, Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning vid Stockholms universitet. Hon har magisterexamen i psykologi och är doktorand vid kriminologiska institutionen. Vid SoRAD leder hon ett omfattande forskningsprojekt om behandling för alkohol- och drogproblem, *Kvinnor och män i svensk missbruksbehandling*. Tidigare har hon arbetat på Brottsförebyggande rådet med kriminalvårdsinriktade projekt, exempelvis utvärderingen av *Intensiv övervakning med elektronisk kontroll*. Under sin grundutbildning arbetade hon både inom kriminalvården och på ett av SiS särskilda ungdomshem.

Beställes genom Statens institutionsstyrelse SiS
Forskningsrapport nr 2 2003
ISSN 1404-2576

EKBLADS

AB C O Ekblad & Co, Västervik 2003

Förord

Statens institutionsstyrelse, SiS, fick år 1999 en ny klientgrupp – ungdomar som begår brott i 15–17 års ålder och som döms till sluten ungdomsvård istället för fängelse. Forskningsprojektet *Utvärdering av sluten ungdomsvård* är initierat av SiS för att utvärdera den nya påföljden.

Studiens syfte var att undersöka om lagen genomförts i enlighet med lagstiftarens intentioner, d v s om sluten ungdomsvård framförallt kom att utgöra ett alternativ till fängelse och om SiS institutioner tillhandahöll en vårdmiljö som var mer behandlingsinriktad. Den första frågan har redovisats i rapporten *Sluten ungdomsvård – rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999* av Eckart Kühlhorn (SiS, 2002). Föreliggande rapport belyser frågorna om vårdmiljö och vårdinnehåll för sluten ungdomsvård jämfört med vård jämlikt LVU och fängelse. Studien har genomförts av doktorand Jessica Palm på SoRAD i nära samarbete med Eckart Kühlhorn.

Studiens syfte är att undersöka om vistelse på en SiS-institution innebär mindre negativ påverkan, mer vård och behandling för ungdomarna än en fängelsevistelse, men ändå håller samma nivå av repression/straff. Vad gäller negativ påverkan är resultaten inte entydiga. Det som utmärker LSU-dömda är att de har mer kontakt med personalen och lyssnar mer på dem än vad fängelsedömda gör. Inte heller när det gäller vård och behandling är resultaten entydiga. Vissa uppgifter pekar i riktning mot att de LVU-placerade och de LSU-dömda får mer behandling än de fängelsedömda medan andra inte gör det. Summeringen av resultaten avseende repressionsnivå antyder att de som dömts till sluten ungdomsvård utsätts för mer repression än både de LVU-placerade och de fängelsedömda. En farhåga i samband med införandet av LSU var att LVU-placerade ungdomar som vistas på samma avdelning som LSU-dömda skulle påverkas negativt. Resultaten pekar inte i den riktningen. Författaren påpekar att resultaten bör tolkas med försiktighet. Jämförelsen mellan LSU-dömda och fängelsedömda försvåras av att de fängelseintagna som ingår i undersökningen är äldre än de LSU-dömda.

Sture Korpi
Generaldirektör

Innehållsförteckning

Förord	3
Sammanfattning	5
1 Bakgrund	6
1.1 Syfte och frågeställningar	6
2 Metod	8
2.1 Urvalet	9
2.2 Bortfall	12
2.3 Metodproblem	12
3 Resultat	14
3.1 Respondenternas bakgrund	14
3.2 Negativ inverkan	16
Negativ påverkan från medintagna	17
”Hur stavar man till institutionalisering?”	19
Sammanfattning	20
3.3 Vård och behandling	20
Behandlingsplan	21
Kontakten med personalen	22
Kontakten med socialtjänsten	24
Dåligt med behandling (och behov av behandling)?	25
Positiva lärdomar och känslor	29
Är syftet att behandla?	30
Utslussning	30
Sammanfattning	31
3.4 Repression/straff	32
Permissioner	32
Syn på regler	34
Kontakt med yttervärlden	34
Fysisk miljö/säkerhet	35
Rättvis behandling och medbestämmande	35
Fritidsaktiviteter	36
Sammanfattning	37
3.5 Skillnader för LVU-placerade i och med LSU:s införande	37
Hårdare klimat?	38
Avundsjuka på det tidsbestämda straffet	40
Sammanfattning	41
3.6 Har det skett några förändringar på ett år?	42
4 Sammanfattning och analys av resultat	46
Referenser	51
Bilaga 1: Enkät	53

Sammanfattning

Från och med år 1999 finns i Sverige en ny påföljd för unga lagöverträdare som gjort sig skyldiga till grova brott, sluten ungdomsvård. Påföljden är tidsbestämd och skall ersätta fängelse för ungdomar som vid brottstillfället var 15–17 år. Sluten ungdomsvård (LSU) avtjänas på Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem, där även ungdomar omhändertagna enligt LVU (Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga) vistas.

Den här rapporten är en del av utvärderingen av sluten ungdomsvård som genomförts av SoRAD på uppdrag av SiS. Delrapporten tar sikte på att belysa om vissa av lagstiftarnas intentioner uppfylls med den nya lagen. Innebär LSU i mindre utsträckning än fängelse en negativ inverkan på ungdomarna, i större utsträckning vård och behandling, men ändå samma nivå av repression/straff? För att undersöka detta har frågor ställts till ungdomar (både dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade) på särskilda ungdomshem och intagna på kriminalvårdsanstalter med viss specialisering mot att ta emot ungdomar.

Resultaten avser ungdomarnas bild av sin situation. Man får en subjektiv bild genom att fråga personer inom systemet, men de uppgifter som ungdomarna lämnat måste ändå tas på allvar. De utgör ett viktigt perspektiv på tvångsinstitutioner. Det har märkts under datainsamlingens gång att ungdomarna är angelägna om att beskriva hur de har det, det visar sig inte minst av att de flesta ungdomar efter att de fyllt i hela enkäten ägnat ytterligare tid åt att skriva övriga synpunkter på den sista öppna frågan, eller som en ungdom uttryckte det: ”Så här länge har jag inte koncentrerat mig på flera år”. Varför är de så angelägna om att berätta hur de har det? Det enda svar jag kommit på är att det inte är så många som frågar dem hur de har det på ungdomshemmet. Viljan att berätta tycks ha sitt ursprung i att många känner sig missnöjda och orättvist behandlade. När det kommer någon utifrån och frågar hur de har det får de hopp om att något skall kunna ändras. I många fall är det ungdomarna skrivit i slutet av enkäten inte alls riktat till oss som forskare utan till politiker och beslutsfattare.

I Bakgrund

I förarbetena till Lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) (Proposition 1997/98:96, betänkande 1997/98: JuU21, Riksdagsskrivelse 1997/98:275) anges som orsak till införandet av lagen att man vill undvika fängelsestraffets negativa verkningar för personer under 18 år men ändå kunna reagera kraftfullt genom ett frihetsberövande vid allvarlig brottslighet. Barnkonventionens krav, som Sverige skrivit under, om att barn inte skall vistas på samma institutioner som vuxna var viktigt i sammanhanget. Vidare skulle Statens institutionsstyrelse (SiS) få ansvaret för verkställigheten med motiveringen att SiS är en myndighet med erfarenhet av att hantera ungdomars brottslighet i och med SiS ansvar för de så kallade §12-hemmen där ungdomar med olika typer av problem, inte minst kriminalitet, tvångsvårdas. En dom till sluten ungdomsvård innebär att den unge avtjänar ett tidsbestämt straff, ungefär lika långt som fängelsestraffet hade blivit (med hänsyn tagen till att villkorlig frigivning inte existerar inom LSU), på ett av SiS särskilda ungdomshem där vistelsen skall ha ett visst vårdinnehåll. Lagstiftaren ville alltså kombinera straffsystemets villkor eller straffvärde (exempelvis skall straffets längd vara proportionerlig till brottes allvarlighetsgrad) med vårdprincipen genom att den unges behov av psykologiskt och socialt stöd skall styra verkställigheten. Brottsets straffvärde och behovet av stöd behöver inte alltid harmonisera. Det finns en möjlighet för kommunen att förlänga vistelsen på ungdomshemmet som orsakats av en LSU-dom om ytterligare vårdbehov finns, genom att LVU tillämpas. Detta har dock bara skett i ett fåtal fall. Kommunerna har utsatts för en del kritik från SiS för att de ”struntar i vårdansvaret” när det gäller de som dömts till sluten ungdomsvård, vilket också resulterat i kritik gentemot lagen i sig (DN Debatt 00.08.03).¹

Sluten ungdomsvård ersätter enligt förarbetena fängelse delvis eftersom fängelse anses mer skadligt för den unge och delvis eftersom särskilda ungdomshem anses kunna ge en mer adekvat vård än fängelse. Därför innehåller utvärderingen av LSU förutom en rättssociologisk studie (Kühlhorn, 2002) en komparativ tvärsnittsstudie. Sluten ungdomsvård jämförs både med fängelse och LVU. Sluten ungdomsvård har stora likheter med LVU-placeringar på särskilda ungdomshem i och med att sluten ungdomsvård avtjänas på samma typ av ungdomshem som de LVU-placerade vistas på.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med tvärsnittsstudien är att beskriva situationen på särskilda ungdomshem för de ungdomar som vistas där på att de dömts till sluten ungdomsvård. Efter-

¹ För en mer utförlig beskrivning av lagstiftningen och straffsystemet för unga lagöverträdare se Kühlhorn (2002).

som majoriteten av de ungdomar som vistas på dessa hem inte avtjänar en LSU-dom utan vårdas enligt LVU blir studiens syfte att beskriva samtliga ungdomars situation på vissa utvalda hem, givetvis med fokus på en jämförelse mellan dessa två kategorier. Vidare är syftet att jämföra situationen för ungdomarna på särskilda ungdomshem med situationen för ungdomar i fängelse.

Enligt lagstiftaren skulle LSU inte uteslutande ersätta fängelse för dem som begick brottet när de var 15 till och med 17 år. Fängelsestraffet behövs som en möjlig påföljd när synnerliga skäl, såsom hög ålder vid tidpunkten för lagföringen, förelåg. Det hade varit fördelaktigt att jämföra situationen för dem som dömts till sluten ungdomsvård med situationen för ungdomar i samma åldersgrupp och med samma brottslighetsbakgrund dömda till fängelse. I praktiken kom dock sluten ungdomsvård att ersätta fängelsestraffet för näst intill samtliga ungdomar som begick brott före 18-årsåldern. Trots att vi valde de två fängelser som är specialiserade på ungdomar, Norrköping och Mariefred, som jämförelseinstitutioner, visade sig de intagna där vara klart äldre än ungdomarna på särskilda ungdomshem. Det här förhållandet försvårar jämförelserna.

Vi har trots åldersskillnaderna försökt besvara följande frågor:

- Är ungdomarna på ungdomshemmen i mindre utsträckning utsatta för den typ av negativ påverkan som lagstiftaren antog rådde i fängelserna?
- Har de som dömts till sluten ungdomsvård samma tillgång till vård, behandling och stöd som de LVU-placerade?
- Är repressionsnivån densamma för dem som dömts till sluten ungdomsvård som för ungdomarna i fängelserna, exempelvis när det gäller möjligheter till permissioner, kontakter med yttervärlden och förflyttning till öppnare institutioner?

Ett annat, separat, syfte är att undersöka om närvaron av dömda till sluten ungdomsvård på ungdomshemmen påverkar situationen för de LVU-placerade. En aspekt som saknas i förarbetena till LSU är att de som dömts till sluten ungdomsvård kan komma att påverka de LVU-placerade i negativ riktning, något som man antar sker med ungdomar som vistas med äldre intagna i fängelse. Hade den aspekten tagits hänsyn till hade ett alternativ kunnat vara att placera dem som dömts till sluten ungdomsvård på andra institutioner än de LVU-placerade även om det i sig kan ha andra negativa konsekvenser såsom att närhetsprincipen måste göras avkall på.

Det bör också påpekas att syftet inte är att mäta hur väl man lyckas med behandlingen eller repressionen. Några effekter kommer alltså inte att redovisas.

2 Metod

En enkät² delades ut till de ungdomar som vid ett enskilt tillfälle under våren 2000 befann sig på fyra av SiS särskilda ungdomshem samt till de intagna som befann sig på två kriminalvårdsanstalter som varit inriktade på att ta emot ungdomar. Under våren 2001 upprepades studien på samma fyra plus ytterligare ett särskilt ungdomshem, medan resultaten från kriminalvårdsenkäten ansågs tillräckliga redan vid den första datainsamlingen. Anledningen till upprepningen av tvärsnittstudien var att undersöka om några förändringar skett på ett år, men också att få ett större material.

Respondenterna erbjöds femtio kronor för deltagandet och garanterades anonymitet. Enkäterna delades ut på institutionerna av personal i forskningsprojektet³ och respondenterna hade möjlighet att ställa frågor under ifyllandet. Personer med läs- och skrivsvårigheter kunde ges särskild hjälp av projektets personal att fylla i formuläret. På särskilda ungdomshem samlades ungdomarna av praktiska skäl avdelningsvis (maximalt sju personer per grupp), men varje person besvarade själv sin egen enkät. Personal fanns ibland närvarande för att hålla ordning och se till att ungdomarna inte samtalade med varandra under ifyllandet. På anstalterna samlades större grupper, men eftersom de intagna var något äldre utgjorde gruppstorleken inget problem. Det blev inte alltför mycket störningar och de hade lättare att förstå frågorna. Enkäten tog mellan 20 minuter och en timme att fylla i, beroende på läs- och skrivsvårigheter samt hur respondenterna valde att besvara de öppna frågorna.

En stor del av frågorna hade tidigare använts i en studie av Ulla Bondeson (1974) om klimatet i fängelser och andra tvångsinstitutioner. Frågorna som handlade om klimatet och situationen på institutionen kompletterades med ytterligare frågor om bland annat påföljden/placeringen, kontakt med yttvärlden och erhållna behandlingsinsatser. Vidare ingick 8 påståenden om maktlöshet, meningslöshet, normlöshet och isolering. Frågorna mäter alienation med referens till samhället (4 items) och med referens till institutionen (4 items) (Kühlhorn, 1974). Vidare ingick ett instrument (COPEs, Community Oriented Programs Environment Scale) med 40 påståenden om situationen på institutionen (Moos, 1974). Inga resultat från de två sistnämnda instrumenten redovisas då de vid ifyllandet upplevdes som svåra att förstå/förklara för ungdomarna och den interna reliabiliteten visade sig vara låg. Enkäten redovisas i sin helhet i bilaga 1.

² I enkäten till ungdomar på särskilda ungdomshem används ordet elev. I denna text används elev och ungdom synonymt för ungdomar på särskilda ungdomshem. Ordet intagen avser intagen på fängelse/anstalt.

³ Författaren av rapporten besökte varje enskild institution och delade ut samt övervakade ifyllandet av enkäten.

2.1 Urvalet

Fyra särskilda ungdomshem förbereddes inför ikraftträdandet av LSU på att ta emot ungdomar dömda enligt den nya lagen. Av dessa valdes tre institutioner ut vid den första tvärsnittsundersökningen som genomfördes våren år 2000; Fagareds, Råby och Sundbo ungdomshem. Utöver dessa tre ungdomshem valdes en referensinstitution ut, Stigbyskolan, som har samma slutenhetsnivå och åldersgrupper som ungdomshemmen för dömda till sluten ungdomsvård, men inte har platser särskilt avsedda för dömda till sluten ungdomsvård. Med undantag av Sundbo ingick dessa institutioner i en studie genomförd under 1970-talet, med vilken resultaten av föreliggande studie var tänkta att jämföras (Bondeson, 1974). På Sundbo ungdomshem var andelen dömda till sluten ungdomsvård större än på Råby och Fagared. För att få ett bättre och större underlag och även förbättra stabiliteten i resultaten upprepades tvärsnittsstudien ett år senare, under våren/sommaren 2001. Då ingick samma ungdomshem, Fagared, Råby, Sundbo och Stigbyskolan, men även det fjärde ungdomshemmet som särskilt anpassats för att ta emot dömda till sluten ungdomsvård, Bärby ungdomshem.

Totalt deltog 160 ungdomar från särskilda ungdomshem i de båda tvärsnittsundersökningarna, varav 61 var dömda till sluten ungdomsvård och 97 uppgav att de hade placerats enligt LVU, resterande två var placerade enligt andra lagrum. De som dömts till sluten ungdomsvård utgjorde 30 procent av deltagarna vid första undersökningstillfället och 56 procent vid det andra. Enbart fem av de 160 deltagarna var flickor och alla fem var placerade enligt LVU på Råby som var den enda institutionen som tog emot flickor. Det kan inte uteslutas att någon av ungdomarna deltagit vid båda undersökningstillfällena, men de är i så fall få till antalet. På två institutioner fanns inte någon som deltagit tidigare, men på de övriga är det inte helt säkert eftersom vi valde att inte be om personuppgifter.

Enligt tabell 1 och 2 framkommer att antalet platser på de särskilda ungdomshemmen vida överstiger antalet närvarande och deltagande vid de två undersökningstillfällena. Orsaken till att så få ungdomar befann sig på institutionerna vid utdelandet av enkäterna i förhållande till antalet platser är i huvudsak inte låg beläggning utan att en del ungdomar placerats i annat boende trots att de fortfarande var inskrivna. Det gäller dock inte dömda till sluten ungdomsvård. Andra ungdomar var på permission, annan aktivitet utanför institutionen eller var avvikna. Enbart de som vid utdelningen av enkäten befann sig på institutionen var tänkta att ingå i undersökningen. Den övre åldersgränsen för institutionernas målgrupp var 20 år, medan den undre gränsen varierade mellan 13 och 16 år.

Tabell 1. Närvarande och i undersökningen deltagande ungdomar på ungdomshemmen vid det första mättillfället, våren år 2000

År 2000	Antal platser	Målgrupp, ålder/kön	Antal närvarande	Antal deltagande	Därav LSU-dömda
Fagared	39	16–20, p	21	21	8 (38%)
Råby	37	13–20, f/p	24	23	4 (17%)
Sundbo	6	15–20, p	18	18*	10 (56%)
Stigbyskolan	23	16–20, p	13	11	0
<i>Totalt</i>	<i>135</i>		<i>76</i>	<i>73</i>	<i>22 (30%)</i>

* Två avbröt deltagandet.

Tabell 2. Närvarande och i undersökningen deltagande ungdomar på ungdomshemmen vid det andra mättillfället, våren/sommaren 2001

År 2001	Antal platser	Målgrupp, ålder/kön	Antal närvarande	Antal deltagande	Därav LSU-dömda
Fagared	39	16–20, p	15	15	6 (40%)
Råby	37	13–20, f/p	17*	17	8 (47%)
Sundbo	36	15–20, p	27	24	14 (58%)
Stigbyskolan	23	16–20, p	12	12	0
Bärby	26	16–20, p	19	19	11 (58%)
<i>Totalt</i>	<i>161</i>		<i>90</i>	<i>87</i>	<i>39 (56%)</i>

*På en av avdelningarna pågick en annan undersökning, varför vi inte tilläts tillfråga dessa ungdomar, på en annan var ungdomarna på utflykt. Fler var alltså närvarande, men enbart 17 var tillgängliga för att tillfrågas.

Utöver ungdomshemmen valdes vid det första mättillfället de två kriminalvårdsanstalter som hade det största antalet ungdomar mellan 18 och 20 år, Norrköpingsanstalten och Mariefredsanstalten. Alla intagna, oavsett ålder, som befann sig på anstalterna erbjöds att delta. Totalt deltog 70 intagna, 28 från Norrköping och 42 från Mariefred. Urvalet bestod av 87 personer.

I genomsnitt hade ungdomarna på de särskilda ungdomshemmen varit intagna i 20 veckor (samma för både dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade). De som dömts till sluten ungdomsvård hade enligt egna uppgifter en strafftid på i genomsnitt 15 månader (medianen var 12 månader). Orsaken till den relativt långa genomsnittstiden är att sannolikheten att befinna sig på institution vid ett tvärsnitt är större för de långtidsdömda än för dem som dömts till kortare tider. Båda grupperna tillfrågades om hur länge de skulle vara på ungdomshemmet totalt i de fall de uppgav att de visste det. De LVU-placerade uppgav en genomsnittlig tid på 6,4 månader, vilket är kortare än för dömda till sluten ungdomsvård som i genomsnitt svarade 12 månader. Över hälften av de LVU-placerade (69%) visste dock inte hur länge de skulle vara kvar. Det kan vara så att de som inte vet hur länge de skall stanna är de som stannar längst tid. För dömda till sluten ungdomsvård hade strafftiden

en spridning från 3 till 48 månader (4 år), men en person svarade att han skulle vara kvar totalt fyra år och två månader.

Tabell 3. Antal veckor respondenterna vistats på institutionen och hur lång strafftid i månader de LSU- och fängelsedömda hade, uppdelat på undersökningsår

Undersöknings- år och kategori	Antalet <u>veckor</u> på institutionen vid intervjutillfället			Strafftiden i <u>månader</u>		
	Antal svarande	Median	Medelvärde	Antal svarande	Median	Medelvärde
År 2000						
LSU	21	13,0	20	21	12,0	15,0
LVU	49	13,0	19	—	—	—
Fängelse	68	22,5	37	67	36,0	47,0*
År 2001						
LSU	39	16,0	20	36	11,0	15,1
LVU	46	9,0	21	—	—	—

* Bortsett från 4 personer med livstidsstraff.

Drygt 40 procent av de LVU-placerade befann sig på någon form av utrednings- eller akutavdelning, detsamma gällde fem procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård. Vid vissa av beräkningarna som redovisas under resultat har de som placerats på utredningsavdelning uteslutits. I de flesta fall hade det dock ingen betydelse för resultaten om de inkluderades eller inte. Vidare uppgav majoriteten av ungdomarna att de befann sig på en sluten eller låsbar avdelning, fler bland dem som dömts till sluten ungdomsvård (91%) än bland de LVU-placerade (72%).

När det gäller orsak till placeringen uppgav nästan alla dömda till sluten ungdomsvård brottslighet som orsak, men cirka 20 procent tog även upp andra orsaker, främst drogproblem och i enstaka fall alkoholproblem. Av de LVU-placerade angav 35 procent brottslighet som ensam orsak till placeringen, men ytterligare 36 procent angav det som en av två eller tre orsaker. Totalt uppgav 53 procent av de LVU-placerade att drogproblem var en orsak till placeringen, 30 procent svarade droger i kombination med brottslighet. För åtta procent var alkoholproblem en orsak och för lika stor andel var "annat" en orsak.

Ungdomarna tillfrågades om den senaste domen de fått i domstol. Bland de LVU-placerade svarade 73 procent att de dömts till överlämnande till vård inom socialtjänsten, 4 procent svarade skyddstillsyn och en person sluten ungdomsvård. Övriga 22 procent hade inte blivit dömda för något brott. De senare återfinns främst bland dem som uppgav drogproblem som orsak till placeringen. Något fler bland de LVU-placerade (66%) än bland dem som dömts till sluten ungdomsvård (61%) hade tidigare varit inskrivna på ett så kallat "§12-hem".

2.2 Bortfall

Undersökningspopulationen utgjordes av dem som var tillgängliga för att tillfrågas om deltagande i undersökningen de dagar som institutionerna besöktes. Det externa bortfallet på ungdomshemmen var litet, enbart tre personer vid båda tillfällena (6 personer eller 4% totalt) avböjde erbjudandet att delta. På anstalterna var bortfallet större, men det gällde främst Norrköpingsanstalten och berodde på att de intagna inte informerats om undersökningen i förväg och samtidigt hade andra aktiviteter. Totalt var anstalternas bortfall 20 procent. För hela urvalet innebär det ett bortfall på 20 personer eller 12 procent.

Det interna bortfallet var större för alla grupper, vilket främst berodde på svårigheter att förstå frågorna. Som mest var det 17 procent av respondenterna som avstod från att svara på en enskild fråga, men för majoriteten av frågorna var bortfallet under 9 procent. Viss försiktighet iakttogs vid analysen av svaren på de frågor som hade det största bortfallet. Inför den andra omgången omformulerades de svåraste frågorna och några enstaka frågor togs bort helt och hållet (ändringar i formuläret framgår av bilaga 1). Det interna bortfallet är därför mindre i den andra omgången. Förhoppningsvis skall inte det interna bortfallet påverka de resultat som redovisas i denna rapport.

2.3 Metodproblem

Några vanliga problem med studier där man använt enkätundersökning som metod är att respondenten inte förstår frågorna eller att de svarsalternativ som ges inte passar respondenten. Det senare kan resultera i ett större internt bortfall eller i att respondenten svarar något som han eller hon egentligen inte tycker. Dessa problem gäller i denna undersökning framför allt för de abstrakta frågorna, som ingår i standardiserade skalor, speciellt när de skulle besvaras av unga personer. Av detta skäl har vi i den andra tvärsnittsundersökningen inte tagit med denna typ av frågor. Till de fördelar som metoden för med sig hör att det oftast inte blir några intervjuareffekter som sammanhänger med "social önskvärdhet", d v s att respondenten påverkas av vad denne tror att den som intervjuar vill att han eller hon svarar. Respondenten kan känna sig friare att ge ett ärligt svar när han eller hon vet att anonymiteten är garanterad. Vidare öppnar metoden inte upp för tolkningsskillnader som exempelvis djupintervjuemetoden kan göra. Å andra sidan kan man missa viktig information som respondenten sitter inne med därför att man ställt fel frågor eller har för få svarsalternativ, vilket är lättare att komma till rätta med vid intervjuer med lösare struktur (Trost, 2001).

De frågor vi har ställt och de svar vi har fått skall belysa de intagnas bild av de omedelbara konsekvenserna av en påföljd. Enligt vår bedömning har detta uppnåtts med hjälp av den använda metoden. Den hade dock kunnat vara mer målande och stark om metoden varit personliga intervjuer. Av tids- och resursskäl har vi begränsat oss till enkätmetodens grövre, men bredare bild som trots allt ger god insyn i hur ungdomarna upplever sin tid på särskilt ungdomshem. Givetvis kan man diskutera

enskilda frågors validitet, det vill säga om frågorna mäter det de avser att mäta. I och med att projektets personal fanns tillgänglig under ifyllandet av enkäterna upplever vi att oklarheter har kunnat redas ut och att vi genom att utesluta ur analysen de frågor som av många upplevdes som svåra att besvara uppnått en godtagbar validitetsnivå. Vi vet inte om vi med en alternativ datainsamlingsmetod hade fått svar som hade varit mera valida. Vi tror dock att det med hänsyn till respondenternas ungdom och utbildning hade blivit svårt att få användbara svar på abstrakta standardiserade frågor, även om de hade intervjuats.

Ett annat problem hänger samman med att anstaltsklientelet är äldre än de två andra grupperna, delvis beroende på att sannolikheten att få ett fängelsestraff är högre ju äldre man är. När det gäller variabler som skall skildra stämningen och klimatet på institutionen är det inte alltid så betydelsefullt, men för vissa aspekter där respondenterna gör bedömningar eller delger sin åsikt kan mognadsnivå spela en stor roll. Man bör ha detta i åtanke vid tolkningen av resultaten. Det gäller även det faktum att det inte krävs fullt lika allvarliga brott för att dömas till fängelse när man är äldre jämfört med om man är under 18 år. Nu är visserligen de anstalter som deltar i undersökningen av den typen som tar emot personer dömda för lite grövre brott än de öppna anstalterna men eventuellt kan det röra sig om en annan kategori gärningsmän jämfört med dem som dömts till sluten ungdomsvård.

Sammantaget har jämförbarhetsproblemen medfört att vi valt att använda fångarna som en referensram och därför inte inkludera dem vid signifikansprövningarna av skillnader mellan grupper. Signifikansprövningarna kommer därmed enbart att gälla skillnader mellan dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade om inte annat anges (tabeller/figurer där skillnader mellan sluten ungdomsvård och LVU inte förekommer, men signifikanta skillnader mellan fängelse och övriga grupper finns). Ett alternativ hade varit att jämföra dem som dömts till sluten ungdomsvård med de allra yngsta fängelseintagna, men den grupp som är i jämförbar ålder (19 till och med 20 år) består endast av 12 personer och väljer man att inkludera ytterligare åldersgrupper är åldersskillnaden återigen ett problem.

Även det faktum att en del intagna inte var närvarande vid datainsamlingen medför vissa problem som hänger samman med tvärsnittsmetoden. Det gäller exempelvis vid frågor om kontakt med yttvärlden och permissioner där de som inte var närvarande kan tänkas ha en helt annan erfarenhet jämfört med dem som deltar i undersökningen. Anledningen till att de inte var närvarande kan vara just att de var på permission.

3 Resultat

Resultatavsnittet är indelat i fem delar.

I ett inledande avsnitt återges vissa uppgifter om ålder, kön och etnicitet. Sedan följer de egentliga resultatavsnitten. Den första går in på frågan om sluten ungdomsvård i mindre utsträckning än fängelse utsätter ungdomarna för en negativ inverkan. Del två redovisar resultat som kan ses som indikatorer på huruvida LSU innebär mer vård och behandling än fängelse och om LSU innebär en likvärdig nivå av vård och behandling som LVU-placeringar. Den tredje delen tar sikte på att besvara frågan om repressionsnivån eller straffnivån är densamma för personer som dömts till fängelse som för personer som dömts till sluten ungdomsvård, men högre för dessa grupper än för LVU-placerade.

Vidare ägnas ett särskilt avsnitt åt frågan om LVU-placerade på särskilda ungdomshem där LSU-dömda också vistas utsätts för mer eller mindre repression, mer eller mindre behandling och mer eller mindre negativ inverkan än ungdomar som är placerade på ungdomshem där LSU-dömda inte vistas. Frågeställningen är alltså om förekomsten av dömda till sluten ungdomsvård på ungdomshemmen påverkar situationen för de LVU-placerade och i så fall på vilket sätt.

Slutligen jämförs resultaten från den första undersökningen 2000 med den andra undersökningen 2001 för att klargöra om några förändringar skett under året som gått däremellan. Man kan dels tänka sig att påföljden utvecklats under en implementeringsfas, dels att det faktum att fler döms till sluten ungdomsvård kan innebära att situationen förändras när de som dömts till sluten ungdomsvård utgör en högre andel av ungdomarna på vissa ungdomshem.

Det är viktigt att hålla i minnet att resultaten avspeglar de intagnas bild av hur det ser ut och att det är möjligt att personal eller andra bedömare skulle ge en annan bild när det gäller negativ inverkan, behandling och repression.

3.1 Respondenternas bakgrund

Det har legat utanför ramen för denna undersökning att kartlägga ungdomarnas familjebakgrund, speciellt vad gäller föräldrarnas klasstillhörighet och ekonomiska bakgrund. För uppgifter av denna typ hänvisas till SiS egna uppföljningar (exempelvis Öman och Wihlborg, 2000). Vissa elementära uppgifter skall dock redovisas här, nämligen uppgifter om ålder och etnicitet.

Enligt LVU skall tvångsvården vara avslutad senast på 21-årsdagen. När det gäller sluten ungdomsvård finns inte någon sådan regel men enligt lagen anges hög ålder vid lagföringen som ett av skälen till varför man istället för sluten ungdomsvård skall döma till fängelse, även om brottet begicks i 15 till 17 års ålder.

Ungdomarna på ungdomshemmen var mellan 15 och 20 år gamla (enligt uppgif-

ter om födelseår), ingen var över 20 år (tabell 4). Medelåldern för de LVU-placerade var 17,6 år och för dem som dömts till sluten ungdomsvård 18,1 år (medianen var 18 år i båda grupperna). På Råby ungdomshem var medelåldern lägst.

Medelåldern på anstalterna var som nämnts högre än på ungdomshemmen, 25 år, men spridningen var också större, 18 till 42 år. I genomsnitt hade de intagna befunnit sig på anstalten i 37 veckor, men även i detta fall var spridningen större, 2 till 208 veckor. Medianen var 23 veckor. Strafftiderna var inte helt oväntat även de längre. Genomsnittet var 47 månader om vi bortser från de fyra personer som hade livstidsstraff, vilka givetvis höjer genomsnittet avsevärt, och medianen var 36 månader.

Tabell 4. Antal och andel personer i olika åldrar det år de fyllde i enkäten, beräknat utifrån födelseår

Uppnådd ålder, året för ifyllandet*	LVU		LSU		Fängelse		Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
15	2	2	1	2	0	0	3	1
16	11	12	2	3	0	0	13	6
17	32	34	7	11	0	0	39	18
18	33	35	33	54	0	0	66	30
19	8	9	17	28	3	5	28	13
20	8	9	1	2	9	14	18	8
21–25	0	0	0	0	26	40	26	12
26–	0	0	0	0	27	42	27	12
<i>Totalt</i>	<i>94</i>	<i>100</i>	<i>61</i>	<i>100</i>	<i>65</i>	<i>100</i>	<i>220</i>	<i>100</i>

*Uppgift för 10 personer saknas.

Knappt en fjärdedel av dem som deltog i undersökningen var utländska medborgare. En högre andel av de LVU-placerade (82%) än av dem som dömts till sluten ungdomsvård (75%) var svenska medborgare och bland fängelseklientelet 74 procent svenska medborgare. På frågan om födelseland svarade 41 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård att de var födda i ett land utanför Europa. Motsvarande siffra för LVU-placerade är 16 procent och för fängelseklientelet 28 procent. 49 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård var födda i Sverige medan två tredjedelar av både LVU- och fängelsegruppen uppgav att de var födda i Sverige. Respondenterna tillfrågades även om föräldrarnas födelseland, om en eller båda av föräldrarna är födda utomlands eller i Sverige. Av tabell 5 framgår att de som dömts till sluten ungdomsvård i större utsträckning än de övriga två kategorierna har utländsk bakgrund. Av de 61 ungdomarna har 16 procent en förälder, 61 procent båda föräldrarna av utländsk börd. Med hänsyn till åldersstrukturen förväntas 10 procent i normalbefolkningen ha en utlandsfödd förälder och 12 procent ha två utlandsfödda föräldrar. (SCB 2000:2).

Tabell 5. Andel med ingen, en eller två utlandsfödda föräldrar

	LSU (n=61)	LVU (n=96)	Fångar (n=70)	Totalt (n=230)
Född av två svenska föräldrar	23	40	47	37
Född av en svensk och en utländsk förälder	16	24	7	17
Född av två utländska föräldrar	61	36	46	46

Andelen personer med utländsk bakgrund ligger över genomsnittet för befolkningen i samtliga grupper, vilket brukar förklaras med att personer med utlandsfödda föräldrar är överrepresenterade i de lägre socialgrupperna, vilka i sin tur är överrepresenterade bland dem som döms för brott (Estrada, 1999). Etnicitet som förklaring tappar således sitt värde när hänsyn tas till klasstillhörighet. Frågan är om skillnaden mellan LSU och de två andra grupperna kan förklaras på samma sätt. Samtliga grupper kan förväntas komma från lägre socialgrupper. En möjlig förklaring är att personer med utländsk bakgrund döms hårdare/diskrimineras av rättsväsendet. En annan förklaring är att personer med utländsk bakgrund (alternativt från marginaliserade grupper) är ytterligare överrepresenterade bland dem som döms för de allra grövsta brotten i den aktuella ålderskategorin. Bergström och Sarnecki (1996) resonerar kring samma förklaringsmöjligheter avseende invandrarungdomars överrepresentation bland LVU-placerade ungdomar. De finner inget entydigt stöd för diskrimineringsförklaringen utan lutar åt att det snarare handlar om att "... invandrarungdomarna i större utsträckning har allvarigare sociala problem än de svenska ungdomarna".

3.2 Negativ inverkan

"... det inte är rimligt att straffa ungdomar som begår brott lika hårt som vuxna, dels vetenskapen om att fängelsestraffet innebär särskilda risker för unga människor." (Proposition 1997/98:96)

"... framför allt långvariga fängelsestraff är förknippade med betydande risker för skadeverkningar för den dömda och att det särskilt gäller för unga människor." (Proposition 1997/98:96)

"... frihetsberövande av ett barn skall ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid" (Barnkonventionen, artikel 37)

"Särskilt skall varje frihetsberövat barn hållas åtskilt från vuxna ..." (Barnkonventionen, artikel 37)

En av orsakerna till införandet av LSU-reformen som anges i propositionen är att man vill undvika de skador som fängelsestraff innebär för unga människor. Skadeverkningar som man kan tänka sig är negativ påverkan från äldre fångar som skolar in ungdomarna i en kriminell värld. En annan skada kan tänkas vara institutionalisering som innebär att människor vänjer sig vid ett liv innanför murarna och får problem när de kommer ut till en mer ostrukturerad tillvaro.

Negativ påverkan från medintagna

Att ungdomar i första hand påverkas av sina jämnåriga på institutionen har tidigare studerats (Ross & McKay, 1980). Både Svensson (1996) och Levin (1997) beskriver hur ungdomar på institution lär sig en "internkultur" eller en tillhörighet till den kriminella/narkomana världen. Inom kulturen finns ett motstånd mot behandling och kulturen kan komma att ha mer avgörande effekter för ungdomarna än vården (Levin, 1997). Kontakten mellan ungdomar och intagna kan därmed säga något om hur mycket de påverkas av varandra. När det gäller *kontaktfrekvensen med övriga elever/intagna* förekommer ingen större skillnad mellan grupperna: 96 procent av de LVU-placerade, 93 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård och 89 procent av de intagna i fängelse uppgav att de pratar flera gånger om dagen med andra ungdomar/intagna. Alla grupper umgås således mer med de andra intagna än med personalen. Det kan vara oundvikligt, med tanke på att man troligtvis har mer gemensamt med de medintagna än med personalen, vilka många uppfattar som vakter (mer om detta går att läsa i avsnittet "Kontakten med personalen"). Även på frågan om hur de gillar övriga elever svarade en högre andel att de gillar dem ganska eller mycket bra än vid frågan om hur de gillar personalen, bland de LVU-placerade 71 procent, bland dömda till sluten ungdomsvård 85 procent och bland de intagna i fängelse 79 procent.

Det är stor skillnad mellan grupperna när det gäller vem de *lyssnar på avseende kritik och beröm*. På särskilda ungdomshem lyssnar man mer på personalen, mest när det gäller kritik, men även avseende beröm lyssnar över hälften mer på personal än på andra elever. Fängelseklientelet lyssnar i huvudsak på andra intagna både gällande kritik och beröm.

Tabell 6. Andel i respektive grupp som lyssnar mer på kritik och beröm från personal än på kritik och beröm från medintagna (n=antal svarande)

	LVU	LSU	Fängelse
Mest känslig för kritik från personal **	65 (n=85)	63 (n=51)	39 (n=56)
Uppskattar beröm från personal mest ***	56 (n=84)	50 (n=46)	22 (n=60)

p<0.01, *p<0.001 Signifikansberäkningarna bygger på Chi²-test och visar att fängelse avviker från övriga

Resultatet återspeglas också i frågan om vem respondenten skulle *anförtro sig till om han eller hon hade ett personligt problem*. Andelen som skulle vända sig till en annan intagen/elev var större bland de intagna i fängelserna (37% av samtliga svarande och 60% om man bara tar med dem som skulle vända sig till någon av de uppräknade), medan de LVU-placerade svarade att de skulle vända sig till personal (66% borträknat dem som inte ville vända sig till någon av grupperna) och de som dömts till sluten ungdomsvård (55%). Den huvudsakliga anledningen (94%) till att de intagna uppgav att de skulle vända sig till en medintagen var att denne förstod

dem bäst, snarare än att de kunde ordna saker. Bland dem som svarat att de skulle vända sig till någon av personalgrupperna uppgav knappt 40 procent att de skulle göra så för att den valde kan ordna saker för dem. Andelen blir ännu större om man räknar bort psykologerna från personalgruppen, vilka de intagna främst vänder sig till för att de förstår dem.

Personer dömda till sluten ungdomsvård i materialet tycks för övrigt umgås i huvudsak med andra dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade med andra LVU-placerade huvudsakligen för att de vistas på olika avdelningar. På de blandade avdelningarna umgås dömda till sluten ungdomsvård ändå i huvudsak med andra dömda till sluten ungdomsvård, medan LVU-placerade i större utsträckning svarade att de umgås lika mycket med båda grupperna.

Nästan alla respondenter svarade att de fått en eller flera nya vänner bland de medintagna och det är också dem de umgås med på sin fritid. Knappast någon svarade att de umgås mest med personal på fritiden.

Sammanfattningsvis umgås alla grupper mest med övriga intagna, de gillar dem bättre även om ungdomarna på särskilda ungdomshem är känsliga för kritik från personal och uppskattar beröm från dem i större utsträckning än de fängelseintagna. All kontakt med medintagna behöver inte vara negativ, men det verkar som om positiv påverkan från personal alltid kommer i andra hand. I tabell 7 redovisas sådant som kan ses som ett tecken på att kontakten med medintagna är negativ. Det är ingen större skillnad mellan grupperna, men höga andelar uppgav att de lärt sig mer om brott och narkotika, särskilt bland LVU-placerade. En möjlig förklaring är att de LVU-placerade visste mindre om narkotika jämfört med övriga grupper innan de kom till institutionen. Det skall dock nämnas att det inte förekommer några större skillnader mellan dem som uppgav att de hade problem med brottslighet eller narkotika (enligt sig själva eller personalen) och dem som inte hade det. Bland dem som inte hade problem med brottslighet hade 59 procent lärt sig mer om brott medan 54 procent av dem som hade problem hade lärt sig mer om brott.

Tabell 7. "Har vistelsen inneburit något av följande?" Procentuell fördelning av ja-svar för de tre grupperna (n=antal svarande)

	LVU	LSU	Fängelse
Lärt sig mer om brott	60 (n=94)	56 (n=59)	53 (n=60)
Lärt sig mer om narkotika	50 (n=93)	39 (n=59)	37 (n=59)

Resultaten i tabell 7 kan jämföras med de lägre andelar som uppgav att de fått andra mer positiva lärdomar under vistelsen och som redovisas under kapitlet "Vård och behandling". Det bör slutligen också påpekas att en del respondenter kan ha uppfattat frågorna om lärdomar om brott och narkotika som att de gällde huruvida man lärt sig mer om skador av brott och narkotika samt hur man skall undvika brott

eller narkotika. Det tycks dock inte lika troligt som att det rör sig om "negativa" lärdomar, med tanke på andelen ja-svar för brott och narkotika jämfört andelen ja-svar avseende andra, positiva, lärdomar (se avsnittet "Har det skett några förändringar på ett år?"). Resultaten stämmer även överens med Levins (1997) studie av Råby ungdomshem där det framkommer att nykomna ungdomar lär sig "... att knarka, att begå mer avancerade och raffinerade brott ..."

"Hur stavar man till institutionalisering?"

Många undersökningar har visat att det är svårt att komma ut från en institution. De intagna anpassar sig till en tillvaro där särskilda regler råder och där man inte behöver ta samma ansvar för sitt liv som när man lever i frihet (Levin, 1997; Bondeson, 1974; Green, 1996). Ju mer man anpassar sig desto svårare blir det att komma ut.

Man kan anta att ju bättre man anpassat sig desto bättre trivs man också på institutionen. Anstaltsklientelet verkar vara de som trivs bäst, 31 procent mycket bra och 59 procent ganska bra. Motsvarande siffror för de LVU-placerade är 7 och 45 procent samt för dömda till sluten ungdomsvård 14 och 44 procent.

Vi frågade om respondenterna tyckte att vistelsen varit till någon hjälp för dem respektive om den varit till någon skada. Ingen större skillnad mellan grupperna framträder. Det är något glädjande att över 40 procent ansåg att vistelsen varit till stor eller viss hjälp för dem. Trots detta uppgav en avsevärt högre andel, särskilt bland de LVU-placerade, att vistelsen varit till skada för dem (tabell 8) än som tyckte att den varit till hjälp.

Tabell 8. Andel i respektive grupp som svarade att vistelsen varit till "viss hjälp" eller "stor hjälp" och som svarade att den varit till "viss skada" eller "stor skada" (n=antal svarande)

	LVU	LSU	Fängelse
Stor eller viss hjälp	48 (n=95)	42 (n=60)	40 (n=68)
Stor eller viss skada	77 (n=95)	62 (n=60)	72 (n=68)

Skillnaderna mellan grupperna enligt tabell 8 är inte statistiskt säkerställda. Vi har inte heller hittat något systematiskt och statistiskt säkerställt samband mellan vistelselängden och ungdomarnas bedömningar om skadan. På den öppna frågan där respondenterna gavs möjlighet att skriva på vilket sätt vistelsen varit till skada uppgav cirka 20 personer att vistelsen skadat dem psykiskt. Ungefär lika många ansåg att vistelsen varit till skada för deras sociala liv på så vis att de tappat kontakten med familj, barn, vänner och flickvänner. Ytterligare 25 personer svarade mer allmänt angående skadorna, exempelvis "Inläsning, personlig kränkning av diverse slag", "Man lär sig mer skit här än när man är ute" och "Hela mitt liv har blivit förstört". En person frågade under ifyllandet "Hur stavar man till institutionalisering?". An-

gående hur vistelsen varit till hjälp var det cirka 20 personer som svarade att de på olika sätt påverkats personligen i positiv riktning, exempelvis "Jag har blivit lugnare" och "Jag ser vardagen ur ett nyktert perspektiv nu". Flera svarade dock att det inte fanns någon hjälp att få. Inga tydliga skillnader i svaren på de öppna frågorna har kunnat noteras mellan grupperna.

Sammanfattning

Det område där lagstiftarens intentioner i huvudsak är uppfyllda gäller den negativa inverkan, vilken man tänker sig skall vara mindre på särskilda ungdomshem än i fängelse. Resultaten går också i den riktningen om än inte entydigt. När det gäller kontakten med andra elever/intagna, negativa lärdomar och frågan om vistelsen varit till skada syns inga tydliga skillnader. Däremot lyssnar (avseende kritik och beröm) och anförtror sig dömda till sluten ungdomsvård mer på/till personalen, snarare än medintagna, än vad fängelseklientelet gör. Det kan ses som ett tecken på att man i mindre utsträckning påverkas negativt av medintagna. Det bör ändå noteras att även ungdomarna på särskilda ungdomshem till viss del upplever negativa konsekvenser av vistelsen på institutionen. Några större skillnader mellan LSU och LVU var inte att förvänta och syns inte heller i resultaten. Mot denna bakgrund ter sig också lagstiftarens intention att, liksom vid fängelsedomar för brott som begåtts innan 18 års ålder, endast döma till sluten ungdomsvård om det finns synnerliga skäl, som välgrundad. Slutligen bör nämnas i detta sammanhang att man genom LSU lyckas hålla barn under 18 år från fängelse där vuxna vistas. Däremot finns det vuxna, enligt Barnkonventionens definition över 18 år, intagna även på ungdomshemmen. Det ursprungliga utredningsförslaget att reformen skulle omfatta även 18–19-åringar genomfördes aldrig, men trots det är över en tredjedel av de intagna på ungdomshemmen över 18 år. I fallet med LSU är orsaken att dom ofta faller långt efter att brottet begicks, i fallet med LVU att lagen kan tillämpas till 21-årsdagen.

3.3 Vård och behandling

"... verkställigheten kan ske under sådana former att skadeverkningar minimeras, dels att verkställigheten kan ordnas så att orsakerna till den unges kriminalitet kan angripas så effektivt som möjligt." (Proposition 1997/98:96)

"Inom den verksamhet som bedrivs av Statens institutionsstyrelse finns således en bred erfarenhet av arbete med sådana ungdomar som kan komma i fråga för frihetsberövande påföljder." (Proposition 1997/98:96)

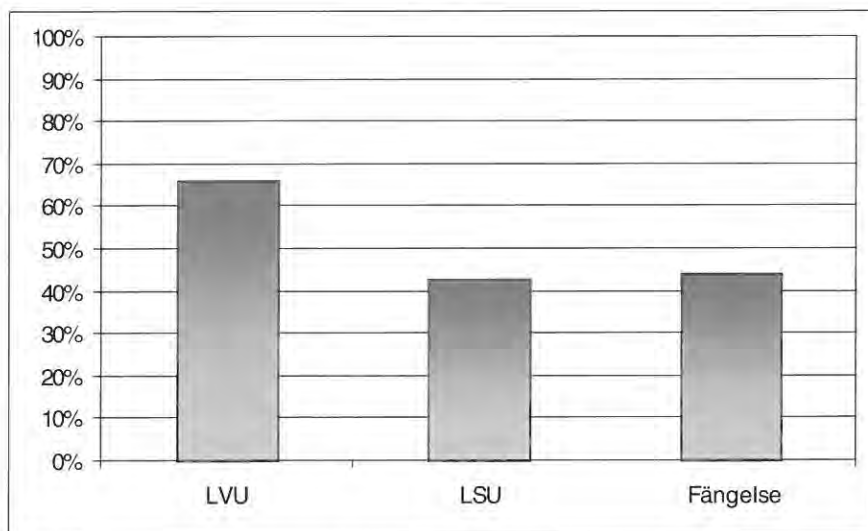
"Verkställigheten bör utformas så att risken för skadeverkningar minskar och så att orsakerna till den unges kriminalitet kan avhjälpas så effektivt som möjligt." (DS 1997:32)

Lagstiftaren har enligt citaten ovan en förväntning om att påföljden sluten ungdomsvård skall innebära mer adekvat vård och behandling för ungdomar med kriminalitetsproblem än vad fängelse innebär. Genom att lägga ansvaret för påföljden

hos SiS som redan innan behandlar ungdomar som tvångsomhändertagits kan man anta att lagstiftaren förväntar sig att samma vård som ges till de LVU-placerade erbjuds dem som dömts till sluten ungdomsvård. I detta kapitel redovisas svar på frågor som kan säga något om omfattningen av behandling, typ av behandling och möjliga konsekvenser av behandling som eventuellt erbjuds utifrån ungdomarnas/de intagnas perspektiv.

Behandlingsplan

Grunden för behandlingen på både särskilda ungdomshem och anstalter är behandlingsplanerna. En *behandlingsplan* tar upp områden som ungdomen/den intagne har problem med och vad man skall arbeta med under tiden på institutionen och inför utskrivningen. Planen skall upprättas i samarbete mellan ungdomen eller den intagne och oftast en kontaktman. Det är också en viktig del i arbetet att fortlöpande följa upp och revidera planen. Respondenterna tillfrågades om huruvida det fanns en behandlingsplan för deras vistelse. Resultaten tyder på att man arbetar på olika sätt med olika grupper. En majoritet av de LVU-placerade (66%) uppgav att det fanns en plan, medan enbart 44 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård och fängelsedömda svarade detsamma. Det behöver inte betyda att det inte finns en plan i övriga fall, men troligen har de i den mån de finns inte tydliggjorts på samma sätt eller de har inte ett lika konkret innehåll för att respondenten skall ha uppfattat dokumentet som en plan. Den signifikanta skillnaden kvarstår även när ungdomar som

$p < 0.01$ Signifikansberäkningarna baseras på χ^2 -test

Figur 1. Andel som uppgav att de hade en behandlingsplan (LVU-placerade $n=94$, dömda till sluten ungdomsvård $n=60$ och fängelsedömda $n=69$)

befann sig på ett särskilt ungdomshem för utredning räknas bort. Det bör påpekas att undersökningen inte ger några indikationer på behandlingsplanernas kvalitet.

Personal och ungdomar föreföll ha olika uppfattningar om vad som utgör begreppen behandlingsplan och behandling. På en avdelning för dömda till sluten ungdomsvård uppstod en diskussion mellan ungdomar och personal vid ifyllandet av enkäterna gällande behandlingsplanernas existens. Ungdomarna hävdade att de inte kände till att det fanns någon plan och frågade sig vad det stod i dem samt ifrågasatte personalens kompetens vad gäller behandling överhuvudtaget. Personalen å sin sida upplyste om att alla ungdomar har en behandlingsplan. Diskussionen snuddade vid begreppet behandling och det framgick att personalen hade en bredare definition av vad behandling är.

En förklaring till skillnaderna mellan ungdomar placerade med stöd av LVU respektive dömda enligt LSU kan vara att socialtjänsten inte är lika inblandad i fall som rör dömda till sluten ungdomsvård och därmed inte ställer krav på att en behandlingsplan skall finnas.

De som uppgav att det fanns en plan svarade även på frågan om hur delaktiga de varit i utformandet av planen. De LVU-placerade förefaller i detta fall ha varit mindre delaktiga i planen än de LSU- och fängelsedömda som uppgav att de hade en plan. Bland dessa två grupper upplevde cirka tre fjärdedelar att de varit mycket eller ganska delaktiga medan det gällde 57 procent av de LVU-placerade. Merparten av dem som dömts till sluten ungdomsvård (73%) och de fängelseintagna (89%) var mycket eller ganska nöjda med sin behandlingsplan. Bland de LVU-placerade var 56 procent i huvudsak nöjda.

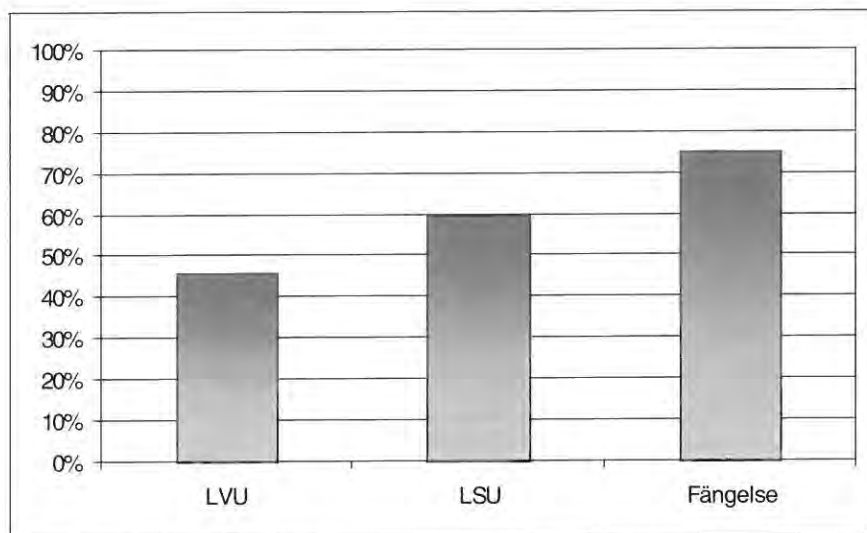
Kontakten med personalen

Hur kontakten med personalen fungerar kan ses som en indikator för hur vården och behandlingen fungerar. Har man en tät kontakt och hur ser de intagna på personalen? De intagna influeras från två håll när de vistas på institution, dels från personalen och dels från de andra intagna. På de flesta tvångsinstitutioner överväger kontakten med övriga intagna framför kontakten med personalen. Tidigare resultat pekar på att ju mer kontakt man har med personalen desto bättre är det för behandlingen (Svensson, 2001a).

Det är stor skillnad mellan grupperna när det gäller omfattningen av kontakt med personalen. Medan cirka 90 procent av ungdomarna på ungdomshemmen pratar med personalen flera gånger om dagen är motsvarande siffra bland de fängelseintagna 35 procent. En del av förklaringen till resultaten kan vara att ungdomshemmen är mer personaltäta och att enheterna är mindre än i fängelserna. Det syns också när det gäller hur ofta respondenterna pratar med psykologen, föreståndaren eller annan chef. Andelen som har en sådan kontakt minst en gång per vecka är för LVU-placerade 52 procent, för dömda till sluten ungdomsvård 68 procent, medan den för fängelseklientelet är 19 procent. Det betyder dock inte att fängelseklientelet

i större utsträckning skulle vilja prata mer med personalen. Majoriteten av de fängelseintagna (75%) svarade att de inte skulle vilja prata mer med någon av de uppräknade personalkategorierna. För LVU-placerade är motsvarande siffra 68 procent och för dömda till sluten ungdomsvård 57 procent. När det gäller hur de intagna gillar personalen tycker cirka en tredjedel ganska eller mycket bra om dem, en tredjedel varken gillar eller ogillar dem och en tredjedel tycker ganska eller mycket illa om dem i samtliga tre grupper.

Synen på personalen skiljer sig åt mellan grupperna. Majoriteten av de tillfrågade ser på personalen i första hand som vakter eller "plitar" och inte behandlare eller både vakter och behandlare. Det gäller i störst utsträckning fängelseklientelet varav 75 procent hade den uppfattningen, men även 60 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård och 46 procent av de LVU-placerade såg på personalen som vakter. Skillnaderna kan dels tänkas bero på skilda attityder hos grupperna, men också på skillnader i personalens agerande mot de olika grupperna. Som nämnts är särskilda ungdomshem mer personaltäta och personalen där har vanligen längre och mer behandlingsinriktad utbildning. Det skall också nämnas att de LVU-placerade som befann sig på en sluten avdelning i större utsträckning än de som befann sig på en öppen avdelning såg på personalen som vakter. Det var också, i enlighet med tidigare studier (Bondeson, 1974), en högre andel som trodde att deras medintagna såg på personalen som vakter än som svarade att de själva gjorde det.

$p < 0.01$ Signifikansberäkningarna baseras på Chi²-test och visar enbart på skillnad mellan fängelse och LVU

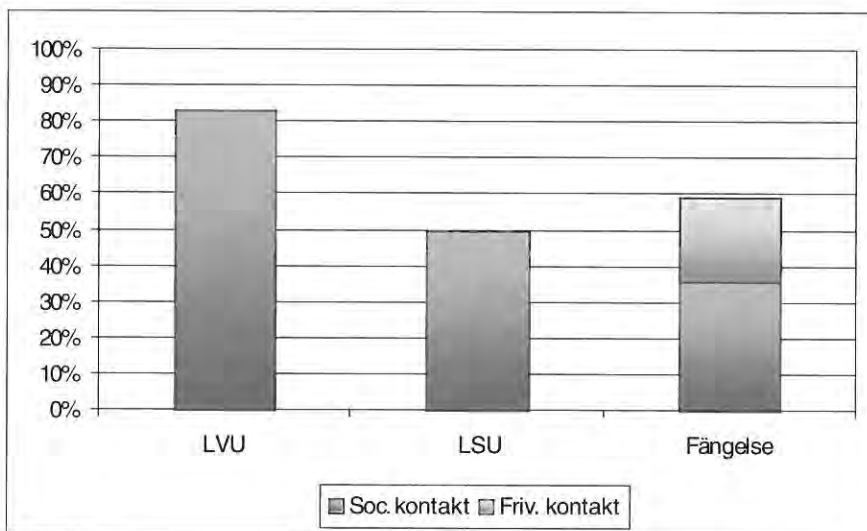
Figur 2. Andel i respektive grupp som uppgav att de i första hand såg på personalen som vakter (LVU-placerade $n=94$, dömda till sluten ungdomsvård $n=60$ och fängelsedömda $n=68$)

Kontakten med socialtjänsten

En stor del av arbetet med de intagna handlar om förberedelser för tiden efter vistelsen på institutionen. På ungdomshemmen är det främst socialtjänsten som ansvarar för eftervården. Även på anstalterna gäller normaliseringsprincipen, vilket innebär att socialtjänsten ansvarar också för personer intagna på kriminalvårdsanstalt, men för eftervården av denna grupp spelar frivården en kanske ännu viktigare roll. I propositionen för LSU står följande:

”Flertalet av dem som frihetsberövats torde vara i behov av vård och behandling och det är därför av stor vikt att socialtjänsten aktivt medverkar under verkställigheten av ett frihetsberövande.” (Proposition 1997/98:96)

Huruvida de intagna har kontakt med socialtjänsten och hur omfattande kontakten är, har här använts som ett (något trubbigt) mått på hur mycket samhället satsar på de tre gruppernas rehabilitering. Det är en stor skillnad mellan LVU och LSU när det gäller kontakten med socialtjänsten. Medan 83 procent av de LVU-placerade hade en sådan kontakt var det endast 50 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård som uppgav att de hade kontakt med socialtjänsten. På anstalterna svarade 36 procent detsamma.

$p < 0.001$ Signifikansberäkningarna baseras på χ^2 -test

Figur 3. Andel som uppgav att de hade kontakt med socialtjänsten (LVU-placerade $n=94$, dömda till sluten ungdomsvård $n=60$ och fängelsedömda $n=69$)⁴

⁴ När det gäller fängelsegruppen har de som inte hade kontakt med socialtjänsten, men som hade en aktuell kontakt med frivården lagts till stapeln.

Siffrorna pekar på att den kritik som riktats från SiS mot socialtjänsten (DN Debatt 00.08.03; SiS, 2001b) och den nya påföljden varit befogad. Om man även räknar med de intagnas kontakt med frivården, som har ansvar för eftervården av de fängelsedömda, tycks de till sluten ungdomsvård dömdas situation vara sämre än de fängelseintagnas. Det kan nämnas att en klar förbättring skett vad gäller kontakt med socialtjänsten för dömda till sluten ungdomsvård mellan första och andra mät-tillfället. En möjlig tolkning är att socialtjänsten inte var förberedd på/hade en plan för hur man skulle hantera dem som dömts till sluten ungdomsvård. En annan förklaring till den begränsade kontakten mellan dömda till sluten ungdomsvård och socialtjänst kan vara att en del ungdomar eller deras föräldrar inte vill ha kontakt med socialtjänsten.

Ser man till andelen som haft kontakt med socialtjänsten den senaste veckan är den också större bland de LVU-placerade, 37 procent jämfört med 17 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård och 15 procent av de fängelsedömda. De som sade sig ha kontakt med socialtjänsten tillfrågades även om hur de tyckte att kontakten fungerade. Här svarade över hälften av dem som dömts till sluten ungdomsvård att de tyckte att kontakten fungerade ganska eller mycket bra, men 29 procent svarade att de inte hade tillräckligt mycket kontakt för att kunna svara på hur den fungerade. Det betyder att även bland dem som svarade att de hade en kontakt har dömda till sluten ungdomsvård kontakt i mindre omfattning än LVU-placerade (10%).

De som dömts till sluten ungdomsvård som har kontakt med socialtjänsten tycks i signifikant större utsträckning (23%) ha uppfattningen att socialtjänsten står på deras sida även om en stor andel hade svårt att ta ställning till vems sida socialtjänsten står på. Bland de LVU-placerade däremot uppgav 63 procent att socialtjänsten inte stod på deras sida. Det kanske inte är så förvånande med tanke på att socialtjänsten är ansvarig för placeringen på ungdomshemmet, vilket inte gäller dömda till sluten ungdomsvård eller fängelsedömda.

Dåligt med behandling (och behov av behandling)?

En gammal fråga som många forskare ställt sig är huruvida man kan behandla människor under tvång. Svaret tycks alltid vara "tveksamt" även om kunskapen är otillräcklig på området (SOU 1993:35, del B).⁵ Ändå har vi tvångsvård i lite olika former i Sverige, nu senast i form av sluten ungdomsvård. Vi har frågat de intagna om deras behov av vård och om de får någon vård på den institution de vistas. Det är svåra frågor att ställa, dels för att olika människor har olika bilder av vad behandling är och dels för att det ibland är svårt att erkänna för sig själv och andra att man har problem. Man bör därför tolka resultaten med särskild försiktighet.

Majoriteten av respondenterna uppgav att de inte var i behov av någon vård. På

⁵ Det har gjorts studier som visar på positiva resultat av behandling i fängelse. I de flesta av dessa fall, åtminstone i Sverige, har behandlingen dock varit frivillig för de intagna. (Ross & Gendreau, 1980; Fridell, 1996; Nutley & Davies, 2000).

anstalterna är andelen med behov av vård något högre. Majoriteten av dem som hade behov ansåg sig dock inte få den vård de behövde.

Tabell 9. ”Anser du att du är i behov av någon vård här på institutionen, och anser du i så fall att du får den vård du behöver?” Procentuell fördelning per grupp (n=antal svarande)

	LVU (n=94)	LSU (n=59)	Fängelse (n=68)
Ej behov	65	73	57
Behov, får ej vård	25	20	34
Behov, får vård	10	7	9

Ett fåtal ansåg att de hade problem inom områdena kriminalitet, narkotika, alkohol och psykisk hälsa. Något fler medgav att personalen anser att de har problem inom de fyra områdena. Majoriteten svarade dock att varken personalen eller de själva upplever att problem förekommer. Om det beror på att de intagna faktiskt inte hade problem och behov på dessa områden, eller om de vuxna runt omkring har varit dåliga på att visa för den unge att de anser att han eller hon har problem är svårt att säga. Däremot är det ett problem om man inte lyckats motivera och förklara, särskilt för de LVU-placerade, varför de är intagna på en institution.

I tabell 10 blir det tydligt att de LVU-placerade i större utsträckning än de som dömts till sluten ungdomsvård tycks ha missbruksproblem. Det är ett rimligt resultat med tanke på att placering enligt LVU kan göras med hänvisning till missbruk, medan missbruksproblem aldrig i sig kan leda till att någon döms till sluten ungdomsvård, eftersom endast brottets straffvärde skall ha betydelse. Visserligen kan en koppling mellan grov kriminalitet och missbruk finnas vilken torde vara densamma för personer som placerats för brottslighet med stöd av LVU som för personer som dömts till sluten ungdomsvård. Därutöver finns dock bland de LVU-placerade även en grupp som placerats endast för missbruksproblem. Problem med brottslighet tycks vanligare bland de intagna på särskilda ungdomshem än bland de intagna i fängelse. Det bör dock nämnas att bortfallet på frågorna om problem är stort bland fängelseklientelet.

Tabell 10. Andel som uppgav att de varken enligt personalen eller sig själva hade några problem med alkohol, narkotika, brottslighet respektive psykisk hälsa (n=antal svarande)

Ej problem med:	LVU	LSU	Fängelse
Alkohol	78 (n=88)	90 (n=59)	75 (n=47)
Narkotika**	46 (n=91)	77 (n=60)	66 (n=50)
Brottslighet	41 (n=90)	48 (n=60)	63 (n=51)
Psykisk hälsa	78 (n=90)	73 (n=56)	73 (n=52)

**p<0.01 Signifikansberäkningarna baseras på Chi²-test

Om man vidare slår samman antal områden (alkohol, narkotika, psykisk hälsa och brottslighet) som var och en hade problem inom, förefaller det återigen som om de

LVU-placerade hade allvarligast problembild. Bland dem uppgav 18 procent inga problem inom något område, medan det gällde för 34 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård och 43 procent av de intagna. Det bör nämnas att bortfall inom något problemområde var relativt vanligt. I dessa fall har det antal områden de uppgett att de (enligt sig själva eller personal) har problem inom räknats med i tabell 11 även om de lämnat tomt på ett till tre av områdena.⁶ Det kan alltså tänkas att respondenterna har problem inom fler områden, men inte inom färre. Det är endast ett fåtal som inte svarat på någon av problemfrågorna.

Tabell 11. Andel som uppgav att de enligt sig själva, personalen eller båda hade problem inom inget, ett, två, tre eller fyra av områdena alkohol, narkotika, brottslighet respektive psykisk hälsa (n=antal svarande)

	LVU (n=93)	LSU (n=61)	Fängelse (n=56)
Inga problem	19	36	43
Problem 1 område	33	26	30
Problem 2 områden	25	31	13
Problem 3 områden	23	7	7
Problem 4 områden	0	0	7

Majoriteten av dem som hade problem med psykisk hälsa, brottslighet, alkohol och/eller narkotika hade, enligt egen uppgift, inte fått någon behandling för sitt specifika problem. Det var dock vanligare med erhållen behandling bland dem som uppgav att de hade problem (enligt sig själva eller personalen) än bland dem som uppgav att de inte hade några problem inom ett specifikt problemområde. Inom samtliga fyra problemområden var skillnaderna signifikanta mellan dem som hade problem och dem som inte hade problem avseende om de fått behandling för problemet.

Tabell 12. Andel som uppgivit att de varit föremål för behandlingsinsatser när det gäller problem med psykisk hälsa, brottslighet, alkohol och narkotika (n=antal svarande)

	LVU	LSU	Fängelse
Psykisk hälsa	17 (n=81)	21 (n=58)	21 (n=58)
Brottslighet	23 (n=86)	19 (n=59)	16 (n=58)
Alkohol	9 (n=78)	7 (n=57)	4 (n=55)
Narkotika	22 (n=82)	21 (n=57)	10 (n=58)

⁶ En person som uppgav att han hade problem med alkohol och narkotika, men som inte svarat på frågorna om brottslighet och psykiska problem har registrerats som havande problem inom två områden. Om en person däremot svarat att denne inte har något problem på ett till två områden och lämnat de två övriga områdena obesvarade har det genererat ett bortfall. I de fall personen svarat att inga problem finns inom tre områden och lämnat tomt på det fjärde har det registrerats som "inga problem".

De LVU-placerade, vilka tycktes ha mest problem, var de som i högst utsträckning fått hjälp inom något av de fyra områdena, samtidigt som det även i denna grupp är en majoritet som inte ansåg sig ha fått någon hjälp. De som inte hade några problem hade i mindre utsträckning fått behandling jämfört med dem som (enligt sig själva eller personalen) hade problem inom något område, men även bland dem som hade problem var det en majoritet som uppgav att de inte hade fått någon vård. I den andra omgången av datainsamlingen ändrades ordalydelsen i frågan så att det inte stod endast "behandling", vilket respondenterna tycktes förknippa med psykologbehandling, utan att de skulle kunna associera till även annan typ av hjälp och stöd. Det innebar dock ingen större skillnad för resultaten.

Tabell 13. Andel som uppgav att de fått hjälp efter antal områden (alkohol, narkotika, brottslighet respektive psykisk hälsa) (n=antal svarande)

	LVU (n=85)	LSU (n=60)	Fängelse (n=62)
Inget område	59	70	69
1 område	21	12	18
2 områden	14	7	10
3 områden	4	7	3
4 områden	2	5	0

På frågan om vad de anser om den missbruks- och kriminalitetsbehandling som ges uppgav cirka hälften att ingen sådan behandling gavs (40% av LVU-placerade, 53% av dömda till sluten ungdomsvård, 52% av fängelseklientelet). Närmare 60 procent av dem som gjorde en bedömning av den behandling som gavs tyckte att den var ganska eller mycket dålig. De som dömts till sluten ungdomsvård är dock något mer positiva än övriga grupper.

Slutligen tillfrågades respondenterna om olika former av specifik hjälp som kan tänkas ha betydelse för hur de kommer att klara sig utanför institutionen. Enligt tabell 14 uppgav de som dömts till sluten ungdomsvård i större utsträckning än de LVU-placerade att de fått olika typer av hjälp (signifikant för teoretisk utbildning och arbetsträning). När det gäller psykologisk behandling och fysisk träning uppgav dock fängelseklientelet i högst utsträckning att de fått hjälp.

Tabell 14. "Har du fått någon hjälp under den här vistelsen som betyder något för hur du kommer att klara dig ute, när det gäller följande saker?" Procentuell fördelning av ja-svar (n=antal svarande)

	LVU	LSU	Fängelse
Yrkesutbildning	21 (n=89)	32 (n=59)	19 (n=58)
Teoretisk utbildning**	26 (n=90)	50 (n=58)	47 (n=62)
Arbets träning*	24 (n=89)	40 (n=58)	22 (n=59)
Medicinsk vård	13 (n=88)	15 (n=55)	16 (n=56)
Psykologisk behandling	15 (n=86)	25 (n=57)	35 (n=54)
Fysisk träning	50 (n=94)	61 (n=59)	77 (n=60)

*p<0.05, **p<0.01 Signifikansberäkningarna baseras på Chi²-test

Positiva lärdomar och känslor

Trots att många känner att de inte får någon behandling eller vård är det många som upplever att de lärt sig saker under vistelsen på institutionen. Något förvånande tycks det vara vanligare med positiva lärdomar bland de intagna i fängelserna än bland ungdomarna på de särskilda ungdomshemmen (tabell 15). Resultaten kan tänkas hänga samman med att fängelseklientelet är äldre. Eventuellt är de på grund av sin ålder mer insiktsfulla när det gäller sin egen utveckling.

Tabell 15. "Har vistelsen inneburit något av följande?" Procentuell fördelning av ja-svar (n=antal svarande)

	LVU	LSU	Fängelse
Hantera förhållandet till familjen*	30 (n=91)	35 (n=58)	53 (n=60)
Bättre förstå sig själv**	32 (n=90)	41 (n=59)	63 (n=60)
Kontrollera aggressioner	35 (n=92)	33 (n=57)	49 (n=59)
Bättre social förmåga	37 (n=90)	33 (n=58)	34 (n=59)
Fått en varning	39 (n=90)	47 (n=58)	50 (n=58)

*p<0.05, **p<0.01 Signifikansberäkningarna bygger på Chi²-test men gäller endast skillnad mellan fängelse och övriga

Det bör nämnas att en stor del av de intagna också gör en hel del negativa lärdomar under vistelsen (se avsnittet "Negativ inverkan"). När det gäller hur man mår och känner sig på institutionen i jämförelse med ute är det främst de negativa känslorna som kommer fram på institutionen. Över hälften av respondenterna i samtliga grupper känner sig mer irriterade, oroligare, ledsnare och argare på institutionen. Få känner sig gladare, men runt en femtedel är tryggare och piggare. En relativt stor andel känner sig också lugnare.

Tabell 16. "Hur känner du dig när du är på institutionen, om du jämför med hur du känner dig ute?"
Procentuell fördelning av ja-svar (n=antal svarande)

	LVU	LSU	Fängelse
Mer irriterad	85 (n=93)	80 (n=60)	79 (n=65)
Mer orolig	56 (n=89)	55 (n=60)	61 (n=61)
Mer ledsen	67 (n=91)	57 (n=58)	58 (n=60)
Mer arg*	84 (n=91)	83 (n=60)	66 (n=62)
Mer trygg	18 (n=85)	16 (n=56)	24 (n=51)
Mer glad	8 (n=87)	5 (n=57)	6 (n=51)
Mer pigg	23 (n=87)	18 (n=57)	13 (n=53)
Mer lugn	22 (n=87)	33 (n=57)	40 (n=53)

* $p < 0.05$ Signifikansberäkningarna bygger på Chi²-test men gäller enbart skillnad mellan fängelse och övriga

Är syftet att behandla?

Hur ser ungdomarna på det grundläggande syftet med institutionen som de vistas på? Knappt en tredjedel av de LVU-placerade uppgav att de såg "Eleverna får behandling/hjälp att klara sig i framtiden" som den bästa beskrivningen av vad som sker på institutionen, vilket även gällde 25 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård och 22 procent av fängelseklientelet. Övriga instämde istället i något av påståendena "eleverna ska sona sina brott eller straffas för missbruk", att institutionen "skyddar samhället från kriminella ungdomar" eller att "avskräcka andra från att begå brott/missbruka alkohol/droger". De fängelseintagna svarade i större utsträckning än övriga att syftet var att straffa, de LVU-placerade att det var att skydda samhället och de som dömts till sluten ungdomsvård svarade i högst utsträckning att man vill avskräcka andra.

Utslussning

I den departementspromemoria som föregick lagstiftningen om LSU tas utslussning från särskilda ungdomshem upp som en viktig del av verkställigheten. Den kan inte liknas vid utslussningen som gäller vid LVU, eftersom en tydligare reglering krävs vid verkställighet av en påföljd, men likväl är en successiv utslussning nödvändig för att inte omställningen från strukturerad miljö till ett liv i frihet skall bli så stor att misslyckandena ökar (DS 1997:32). Det finns flera utslussningsinstrument som kan göra det lättare att komma ut från en institution. Permissioner, möjlighet att arbeta eller gå i skola utanför institutionen, att flytta från slutna till öppnare vårdformer är de främsta möjligheterna, varav en del diskuteras under andra avsnitt i rapporten. Här redovisas de tre gruppernas svar på frågan om vart de skall flytta efter vistelsen på den nuvarande avdelningen/institutionen. En relativt stor andel av de LVU-placerade (19%) och anstaltsklientelet (18%) svarade att de inte visste vart de skulle flytta efteråt. Bland dem som dömts till sluten ungdomsvård var

motsvarande siffra åtta procent. Bland dem som visste vart de skulle flytta svarade över hälften av ungdomarna på särskilda ungdomshem att de skulle flytta hem till föräldrarna eller till ett eget boende. Bland de intagna i fängelse gällde det bara för en fjärdedel, men det var desto vanligare att de svarade att de skulle till behandlingshem eller familjehem (37%) eller till en öppnare avdelning eller anstalt (37%). Närmare 40 procent av ungdomarna svarade också att de skulle till en öppnare avdelning eller ett öppnare ungdomshem, men endast några skulle enligt egna uppgifter till familjehem.⁷

Sammanfattning

Vid en summering av de redovisade resultaten i detta avsnitt ser man att svaren på de valda frågorna, som är tänkta att ge indikationer på omfattningen av "vård och behandling", pekar i riktning mot att de som dömts till sluten ungdomsvård får mindre vård och behandling än sina medintagna LVU-kamrater. De som dömts till sluten ungdomsvård har i mindre utsträckning kännedom om att en behandlingsplan finns, de ser i större utsträckning på personalen som vakter (och inte behandlare), de har mindre kontakt med socialtjänsten och de uppger i mindre utsträckning att de fått behandling. För några av frågorna uppvisas inga större skillnader mellan sluten ungdomsvård och LVU-placering avseende behandling. Det gäller frekvensen i kontakten med personalen, synen på behandlingen, hur mycket positiva lärdomar som gjorts, hur man ser på syftet med institutionen och planeringen för utslussningen. Endast i ett fall pekar resultaten i motsatt riktning, nämligen att sluten ungdomsvård skulle innebära mer behandling än LVU-placering. Det gäller frågan om erhållande av olika typer av hjälp som betyder något för hur de kommer att klara sig ute. De som dömts till sluten ungdomsvård uppgav i större utsträckning än de LVU-placerade att de fått teoretisk utbildning och arbetsträning.

Vad gäller jämförelsen mellan sluten ungdomsvård och fängelse finns det också flera indikatorer som antyder att fängelseklientelet får mer behandling än de som dömts till sluten ungdomsvård, men resultaten är inte lika entydiga som vid jämförelsen mellan sluten ungdomsvård och LVU-placering. Dömda till sluten ungdomsvård har mer kontakt med personalen och ser på dem som behandlare i större utsträckning än de fängelsedömda. Däremot har fängelseklientelet i större utsträckning kontakt med de myndigheter som svarar för eftervård (i deras fall socialtjänst och frivård), de har oftare gjort positiva lärdomar under vistelsen och en utslussningsplan verkar finnas i större utsträckning. Att man gjort positiva lärdomar innebär dock inte att man från anstaltens sida bidragit till dessa. När det gäller behandlingsplan, huruvida man anser sig fått behandling, synen på behandlingen och syf-

⁷ På särskilda ungdomshem utgjorde "Till familjehem" ett svarsalternativ, medan fängelseklientelet fick alternativet "Till ett familjehem/behandlingshem" eftersom utslussning via behandlingshem antogs vara vanligare i fängelse.

tet med institutionen samt erhållen hjälp med betydelse för tiden efter vistelsen är skillnaderna mellan fängelse och sluten ungdomsvård små eller obefintliga.

De redovisade indikatorerna ger inte några svar på frågan om hur mycket behandling som faktiskt erbjuds de tre grupperna, de kan endast ses som tecken i den ena eller andra riktningen. Vi kan i det här avsnittet konstatera att vi inte kan bekräfta att lagstiftarens intentioner uppfyllts. Snarare pekar resultaten i motsatt riktning, nämligen att dömda till sluten ungdomsvård får mindre vård än de LVU-placerade och att de inte får mer behandling än intagna i fängelse.

3.4 Repression/straff

"... kunna reagera kraftfullt genom ett frihetsberövande." (Proposition 1997/98:96)

"... fullgöra sin uppgift att motverka brott ... finnas möjlighet att välja en påföljd som i rimlig utsträckning avskräcker från brott, tydligt markerar grundläggande gränser och dessutom motsvarar de krav samhället ställer på rättvisa inom rättsskipningen." (Proposition 1997/98:96)

"Verkställigheten måste kunna genomföras med erforderlig säkerhet, så att den dömda kan hindras från att avvika eller på annat sätt hindra verkställigheten." (DS 1997:32)

Ovanstående citat om LSU tyder på vikten att med lagen visa att man reagerar kraftfullt mot brott. Straffaspekten blir viktig och regler som gäller utgång, inläsning och så vidare liknar mer kriminalvårdens föreskrifter än regler vid tvångsomhändertagande enligt LVU. I princip skall den repressiva aspekten vara lika närvarande vid sluten ungdomsvård som inom fängelsestraffet, det som ändrats är främst platsen för frihetsberövandet (DS 1997:32, s 125 ff).

Innan redovisningen av resultaten bör nämnas att upplevelse av repression och straff är något ytterst subjektivt. Något som av en person ses som ett straff kan av en annan upplevas som vård trots att de synes vara motsatser (Svensson, 2001b). Man kan dock tänka sig att vissa insatser ses som ett straff av fler än andra insatser.

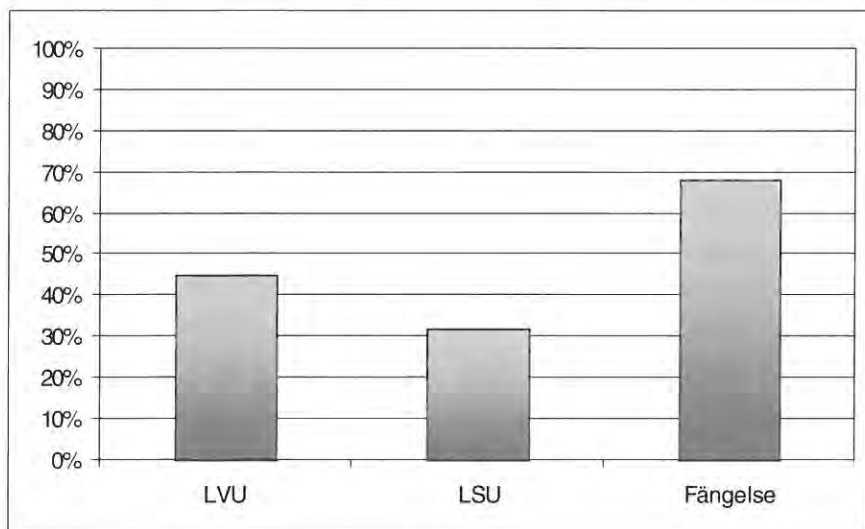
Permissioner

Permissioner är ett viktigt utslussningsinstrument på så vis att de hjälper de omhändertagna att behålla kontakten med yttvärlden och underlättar återanpassningen till samhället. Utslussning och återanpassning är viktiga begrepp i departementspromemorian som föregick lagstiftningen (DS 1997:32) och har tagits upp i föregående kapitel. Möjligheterna att få permission kan också säga något om straffnivån. Begränsningar av permissionsmöjligheten kan åtminstone av de intagna tänkas uppfattas som ett straff. Måttan för möjlighet att få permission är i det här fallet uppgifter om andel som haft permission med eller utan personal och andel som vet när nästa permission skall bli av. Det senare måttet säger även något om förutsägbarheten och hur långsiktiga planerna är.

Andelen som hittills någon gång under sin vistelse varit på permission varierar mellan grupperna. En relativt stor andel av de LVU-placerade (57%) hade varit på

permission, medan knappt hälften (48%) av dem som har dömts till sluten ungdomsvård och 30 procent av fängelsegruppen haft permission. Dömda till sluten ungdomsvård hade i huvudsak haft permissioner med personal, medan de LVU-placerade hade haft permissioner utan personal i närmare tre gånger så hög utsträckning. Närmare 70 procent av de fängelseintagna visste när deras nästa permission skulle gå av stapeln, vilket var avsevärt högre än andelen bland de LVU-placerade (45%) och framför allt bland dem som dömts till sluten ungdomsvård (32%). Om man i signifikansberäkningen utesluter dem som befinner sig på utrednings- och akutavdelningar ökar andelen LVU-placerade som haft permission och som vet när nästa skall bli av avsevärt. Vi får då också en signifikant skillnad mellan dem som dömts till sluten ungdomsvård och de LVU-placerade både gällande andelen som haft permission och andelen som vet när nästa permission blir aktuell.

Det bör nämnas att frågan om permission förtydligades något inför den andra omgången av tvärsnittsundersökningen. Då blev också andelen som uppgav att de haft permission och som visste när nästa permission skulle ske högre för dem som dömts till sluten ungdomsvård, medan de LVU-placerade låg kvar på samma nivå. Det kan indikera att frågans formulering inte hade så stor betydelse. Skillnaden kan förklaras av en ändring av praxis när det gäller permission eller att de dömda till sluten ungdomsvård vid första tillfället skiljer sig från motsvarande grupp vid andra tillfället. En annan förklaring kan vara att fler dömda till sluten ungdomsvård befinner sig i slutskedet av straffet vid andra omgången av tvärsnittsundersökningen, då per-

$p < 0.001$ Signifikansberäkningarna baseras på Chi²-test men gäller enbart skillnad mellan fängelse och övriga

Figur 4. Andel i respektive grupp som uppgav att de visste när nästa permission skulle bli av (LVU-placerade $n=94$, dömda till sluten ungdomsvård $n=60$ och fängelsedömda $n=69$)

missioner brukar vara mer vanligt förekommande. Slutligen finns en ålderseffekt som kan förklara skillnaden mellan fängelsegruppen och de två övriga, men ålder har ingen betydelse när det gäller att förklara skillnaden mellan slutna ungdomsvård och LVU.

Syn på regler

De intagna tillfrågades även hur de såg på reglerna på institutionen. Av de dömda till slutna ungdomsvård instämde 74 procent i påståendet att reglerna är för stränga vilket innebär en stor skillnad framförallt jämfört med fängelsegruppen där 43 procent svarade detsamma. I övrigt tyckte en mycket hög andel i samtliga tre grupper att reglerna ändras ofta.

Tabell 17. Andel i de tre grupperna som instämmer i följande påståenden om de regler som gäller på institutionen (n=antal svarande)

	LVU	LSU	Fängelse
Reglerna är för stränga**	69 (n=86)	74 (n=54)	43 (n=54)
Reglerna är tydliga	48 (n=82)	52 (n=54)	47 (n=57)
Reglerna är för milda	15 (n=79)	8 (n=52)	15 (n=54)
Reglerna ändras ofta	74 (n=88)	83 (n=57)	79 (n=61)
Personalen är överens om reglerna	35 (n=81)	38 (n=53)	22 (n=58)

**p<0.01 Signifikansberäkningarna bygger på Chi²-test men gäller enbart skillnad mellan fängelse och övriga

Kontakt med yttervärlden

"... och skall, utom i undantagsfall, ha rätt att hålla kontakten med sin familj genom brevväxling och besök" (Konvention om barns rättigheter, artikel 37)

Att behålla kontakten med nätverket utanför institutionen är viktigt för hur man skall klara sig när man kommer ut. Möjligheterna därtill kan även säga något om repressionsnivån de intagna utsätts för. Vi frågade hur ofta de haft kontakt med någon privatperson de senaste sju dagarna genom besök, telefon, brev eller på annat sätt. De som dömts till slutna ungdomsvård var de som hade haft mest kontakt med privatpersoner utanför institutionen (68% varje dag eller nästan varje dag den senaste veckan). Bland de LVU-placerade var motsvarande siffra 47 procent och för de fängelsedömda 57 procent.

Frågan om täthet i kontakten med yttervärlden är ett något trubbigt mått på möjligheten att hålla kontakt med nätverket, det kanske säger mer om nätverkets storlek. Vi har kompletterat med uppgifter om möjligheter att ta emot besök. Reglerna kring besöksmöjligheter skiljer sig inte så mycket åt, men vid samtal med personal framkommer att praxis skiljer sig mellan fängelse och särskilda ungdomshem när det gäller möjlighet att ta emot besök. På flera av ungdomshemmen som besöktes hade man som policy att inte låta flickvänner komma på besök, medan det i fängel-

serna inte görs någon skillnad på personer som har olika relationen till den intagne.⁸ Det bekräftas också av respondenternas svar på frågan om hur vistelsen varit till skada. Flera ungdomar på särskilda ungdomshem uppgav att de inte fick träffa kompisar och flickvänner. SiS (2002) skriver om ett fall som togs upp i länsrätten efter att flickvännen till en person som dömts till sluten ungdomsvård överklagat institutionens beslut att inte låta henne besöka denne. Länsrätten avvisade överklagan.

Slutligen bör nämnas att en stor andel ungdomar som var inskrivna på särskilda ungdomshem vid undersökningstidpunkterna inte befann sig på institutionen. Till viss del kunde det förklaras av rymningar och utslussningar (ungdomarna står som inskrivna trots att de flyttat från hemmet, vilket inte gäller fängelse), men det kan tänkas att en del av ungdomarna, som inte deltog i undersökningen, har en större kontaktyta med yttrevärlden.

Fysisk miljö/säkerhet

Något annat som kan ha betydelse för känslan av hur pass mycket straff en påföljd innebär är den fysiska miljön. De institutioner som besöktes låg alla, utom Norrköpingsanstalten, i naturnära områden, men om man inte får gå utanför avdelningen eller ett begränsat område har man inte så mycket glädje av det. Själva avdelningarna skilde sig ganska mycket åt. Anstalterna föreföll aningen mer nergångna och inredningen var inte heller lika påkostad som den på ungdomshemmen gav intryck av att vara. De slutna avdelningarna på de särskilda ungdomshemmen är förhållandevis små, vilket innebär att även rastgårdarna är mycket små och i de flesta fall hade ett tak i form av ett stängsel. Säkerhetstänkandet tycks ha dominerat vid konstruktionen. Intrycket är att de intagna har större utrymmen att röra sig på än de som befinner sig på en låst avdelning på ett särskilt ungdomshem, vilket majoriteten av dem som dömts till sluten ungdomsvård gör. Respondenterna ombads att bedöma hur det såg ut på avdelningen och omkring den. Majoriteten av de intagna (70%) ansåg att miljön var mycket eller ganska behaglig, medan något färre av dem som dömts till sluten ungdomsvård (58%) och de LVU-placerade (53%) gjorde samma bedömning. I båda grupperna var det cirka 20 procent som tyckte att miljön var mycket otrevlig. Resultaten förvånar något med tanke på att innemiljön gav ett mer positivt intryck på de särskilda ungdomshemmen. Möjligen kan skillnaderna bero på att gruppernas referensramar skiljer sig åt.

Rättvis behandling och medbestämmande

När det gäller hur man blir behandlad på institutionen tycks anstaltsklientelet mer nöjda. "Bara" 25 procent svarade att de "inte alls" blev rättvist behandlade, medan

⁸ På anstalterna görs inga skillnader mellan personer som har olika relationer till den intagne, däremot finns begränsningar avseende straffade personer. Enligt personal inom kriminalvården kan besök även vägras om det är olämpligt ur anpassningssynpunkt, vilket dock sker mycket sällan.

det gällde 43 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård och 34 procent av de LVU-placerade. Det kan tänkas hänga samman med hur demokratisk man upplever att institutionen är när det gäller hur mycket eleverna/de intagna har att säga till om. Över hälften av dem som dömts till sluten ungdomsvård uppgav att de har "ingenting" att säga till om, medan det gällde 40 procent av de LVU-placerade och 23 procent av fängelseklientelet. Det förefaller vara så att de intagna i fängelserna har större möjligheter att bestämma över sin egen tillvaro. Det verkar också vara en åldersfråga eftersom de yngre i större utsträckning upplevde att de inte hade något att säga till om, men även när hänsyn tas till ålder tycks det i större utsträckning vara de som dömts till sluten ungdomsvård som inte tycker sig ha något att säga till om (dock inte signifikant på grund av för små grupper). Det i sin tur kan hänga samman med hur personalen ser på och behandlar de intagna. Närmare hälften av de LVU-placerade och av dem som dömts till sluten ungdomsvård uppgav att de mest blev behandlade som barn. Inga större skillnader mellan olika åldersgrupper förekom bland ungdomarna på de särskilda ungdomshemmen. Motsvarande siffra för de intagna i fängelse, vilka förvisso är äldre, var 32 procent. Majoriteten såg dock på sig själva som vuxna, men andelen är lägre bland de LVU-placerade av vilka 39 procent uppgav att de såg sig själva som både barn och vuxen.

Fritidsaktiviteter

När man är inlåst på ibland små ytor blir möjligheten till meningsfulla fritidsaktiviteter särskilt viktig. Vilka fritidsaktiviteter som erbjuds varierar från institution till institution, men överlag tycks fängelsegruppen mest nöjd, 72 procent uppgav att de tyckte att utbudet av fritidsaktiviteter var mycket eller ganska bra. Detsamma gällde 54 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård och 46 procent av de LVU-placerade.

Förutom fritidsaktiviteter är det av flera skäl bra att ha en meningsfull sysselsättning. Dels är det bra att sysselsätta sig med något eftersom tiden går sakta när man är inlåst och dels är det bra om man kan lära sig något som man kan ha nytta av när man kommer ut. Det gäller särskilt de yngre vars jämnåriga kamrater utanför institutionen går vidare i skolan. Frågan om vilken sysselsättning man har ställdes inte vid första mättillfället varför vi bara har uppgifter om ungdomarna på särskilda ungdomshem. En tredjedel av de LVU-placerade svarade att de inte hade någon sysselsättning, medan detsamma gällde 21 procent av dem som dömts till sluten ungdomsvård. Bland dem som dömts till sluten ungdomsvård var det vanligare med både skolgång och arbete på institutionen, 45 procent uppgav att de arbetade och 52 procent att de gick i skolan. Motsvarande andel för LVU-placerade var 37 respektive 21 procent. Inte många gick i skola eller arbetade utanför institutionen, i båda grupperna rörde det sig om enbart fem personer som hade en sysselsättning utanför institutionen.

Tabell 18. Andel som svarade att de hade olika former av sysselsättningar bland dömda till slutna ungdomsvård och LVU-placerade (n=antal svarande)

	LVU (n=36)	LSU (n=26)
Skola utanför institutionen	8	8
Skola på institutionen	17	38
Arbete utanför institutionen	6	12
Arbete på institutionen	33	35
Har ingen sysselsättning	33	27
Annat	14	4
<i>Antal som svarade mer än ett alternativ</i>	3	6

Sammanfattning

Summeringen av resultaten avseende repressionsnivå antyder att de som dömts till slutna ungdomsvård utsätts för mer repression än både de LVU-placerade och de fängelsedömda. LVU-placerade hade i större utsträckning haft permissioner, visste i större utsträckning när nästa permission skulle gå av stapeln, ansåg inte att reglerna var stränga i samma utsträckning, befann sig i en mindre sluten miljö och ansåg i större utsträckning än de som dömts till slutna ungdomsvård att de blev rättvist behandlade. Däremot hade de som dömts till slutna ungdomsvård mer kontakt med privatpersoner och uppskattade fritidsaktiviteterna något mer.

Fängelseklientelet hade i mindre utsträckning än de som dömts till slutna ungdomsvård haft permissioner, men visste oftare när nästa permission skulle bli av, tyckte i mindre utsträckning att reglerna var för stränga, befann sig inte i lika tillsluten miljö, tyckte oftare att de blev rättvist behandlade och uppskattade fritidsaktiviteterna mer. Det var ingen större skillnad mellan fängelseklientelet och de som dömts till slutna ungdomsvård när det gäller svaren om kontakten med privatpersoner.

Resultaten går därmed emot lagstiftarens intentioner, enligt vilka en liknande nivå av repression som den i fängelse bör eftersträvas. De stämmer däremot bättre med förväntningen att de som dömts till slutna ungdomsvård skulle utsättas för en högre grad av repression än LVU-placerade som ju inte i samma hänseende avtjänar ett straff. Det bör dock nämnas avseende skillnaderna mellan fängelse och LSU att det är oklart hur ungdomarna som dömts till slutna ungdomsvård skulle ha upplevt en vistelse i fängelse.

3.5 Skillnader för LVU-placerade i och med LSU:s införande

Det har funnits farhågor om att införandet av LSU skulle påverka situationen för de LVU-placerade på ett negativt sätt. Dels på så sätt att de särskilda ungdomshem som skulle ta emot dömda till slutna ungdomsvård skulle få ett tyngre klientel och miljön därmed skulle bli tuffare, dels på så sätt att det skulle vara negativt för de LVU-

placerade som inte vet när de skrivs ut från institutionen att vistas på samma ställe som ungdomar med ett tidsbestämt straff. I detta avsnitt kommer tre grupper att jämföras när det gäller hur "hårt" klimatet uppfattas och när det gäller hur man ser på det tidsbestämda straff som de som dömts till sluten ungdomsvård har.

De tre grupperna består av en grupp på 23 ungdomar som vistades på ett ungdomshem där inga LSU-placerade var intagna, en grupp på 49 ungdomar som bodde på ett blandat ungdomshem men på en avdelning med enbart LVU-placerade och slutligen en grupp med 24 ungdomar som vistades på en avdelning med både dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade. Man skulle då förvänta sig, om farhågorna stämmer, att den grupp som befann sig på avdelningar tillsammans med LSU-placerade skulle utsättas för ett hårdare klimat, vilket skulle återspeglas i deras attityder och erfarenheter. De skulle också ha lättare att se hur de som dömts till sluten ungdomsvård har det, vilket kan påverka synen på den egna situationen. Det är mer oklart om man kan förvänta sig att det hårdare klimatet skulle sprida sig till hela ungdomshemmet, även avdelningar utan dömda till sluten ungdomsvård. Man bör ha i åtanke att två av grupperna är mycket små och att det därför sällan går att se om skillnaderna mellan grupperna är signifikanta.

Hårdare klimat?

De mått som använts för att studera hur hårt eller tufft klimatet är har tidigare använts i redovisningen när det gäller både repression, behandling och negativ inverkan. Indikatorerna som bäst kan sägas mäta klimatets hårdhet är kontakten med personalen, hur ungdomarna ser på personalen, om vistelsen varit till hjälp eller skada, om vistelsen inneburit att de lärt sig mer om brott eller narkotika, hur ungdomarna ser på institutionens syfte, hur ungdomarna ser på sin tid på institutionen och vad de vill göra med den samt slutligen hur de ser på reglerna. Det kan sägas överlag att få skillnader är framträdande mellan de tre grupperna. De skillnader som märks går främst emot förväntningen att de som befinner sig nära dömda till sluten ungdomsvård i större utsträckning befinner sig i ett hårt klimat.

Kontakten med personalen

När det gäller kontaktfrekvensen med personalen märks inga större skillnader mellan grupperna. En något lägre andel (74%) bland dem som inte har ungdomar som dömts till sluten ungdomsvård på institutionen pratar flera gånger om dagen med personalen. Mellan de två övriga grupperna syns inga skillnader, 80 procent på blandad avdelning och 79 procent på blandat hem. De ungdomar som befann sig på ett särskilt ungdomshem utan dömda till sluten ungdomsvård tycktes i större utsträckning än övriga varken gilla eller ogilla personalen samt i mindre utsträckning tycka ganska eller mycket bra om dem. Mest positiva till personalen tycktes ungdomarna på blandade avdelningar vara, 50 procent uppgav att de tycker ganska eller mycket bra om personalen. Motsvarande för dem med bara LVU-placerade på

hemmet var 22 procent och för den sista gruppen 37 procent. Det är inga större skillnader när det gäller om man ser på personalen som i första hand vakter eller behandlare, men resultaten går även här i samma riktning som tidigare, de som är på avdelningar eller hem utan dömda till slutet ungdomsvård ser i något större utsträckning på personalen som vakter.

Hjälp eller skada?

Inga skillnader kan nämnas avseende om ungdomarna tyckte att vistelsen varit till hjälp, men vad gäller vistelsens skadliga inverkan finns en signifikant skillnad som kan tyda på att vistelsen, utifrån ungdomarnas synvinkel, varit till mer skada för de ungdomar som vistas på särskilda ungdomshem med dömda till slutet ungdomsvård. Närmare hälften av dem som vistades på hem utan dömda till slutet ungdomsvård svarade att vistelsen *inte* varit till någon skada, medan 16 procent av dem med bara LVU-placerade på avdelningen men dömda till slutet ungdomsvård på hemmet och 14 procent av dem på avdelningar med dömda till slutet ungdomsvård svarade detsamma.

Negativa lärdomar

Inga signifikanta skillnader mellan grupperna uppvisas avseende om de lärt sig mer om narkotika och brott, men i båda fallen svarade de som vistas på blandade avdelningar i lägst utsträckning (cirka 15–20% lägre) att de lärt sig mer. Som presenterats tidigare var det inga större skillnader mellan dem som hade brottslighet som ett problem och dem som inte hade det när det gäller hur mycket man lärt sig om brott under vistelsen. Som tidigare nämnts kan ett jakande svar på dessa frågor innebära att man lärt sig hur man skall undvika narkotika och brott. Med tanke på att andelen som svarade "ja" avseende brott var så hög (58% för samtliga ungdomar på särskilda ungdomshem) jämfört med andelen som svarade "ja" avseende andra, positiva, lärdomar (cirka 35%), är det troligare att frågan tolkats som rörande lärdomar om hur brott kan begås.

Institutionens syfte och ungdomarnas syn på sin tid där

Inte heller vad gäller institutionens syfte, eller vad som passar bäst som beskrivning på institutionen (behandla, straffa, skydda samhället eller avskräcka andra), kan vi se några signifikanta skillnader. Återigen är det dock de som befinner sig på hem utan dömda till slutet ungdomsvård som utmärker sig på så vis att de i mindre utsträckning tyckte att syftet är att behandla och hjälpa de intagna och i större utsträckning att det är att skydda samhället från kriminella ungdomar och att straffa ungdomarna. De övriga grupperna svarade i något större utsträckning att det handlar om att avskräcka andra och att behandla och hjälpa ungdomar.

Avseende ungdomarnas syn på sin egen tid på ungdomshemmet är det en av de få indikatorerna som går i förväntad riktning, ju närmare dömda till slutet ung-

domsvård desto mer negativ syn. Ungdomarna som är på hem utan dömda till slutet ungdomsvård uppgav att de bara "vill få tiden att gå" i något mindre utsträckning (57%) än övriga LVU-placerade (63% bland dem på avdelning utan LSU, 70% bland dem på blandad avdelning). Liknande tendens gäller för hur man ser på de andra ungdomarnas inställning. LVU-placerade på hem utan dömda till slutet ungdomsvård trodde att de andra på avdelningen "bara vill få tiden att gå", i förhållande till att "vilja få ut mesta möjliga av vistelsen", i något mindre utsträckning än vad övriga ungdomar trodde om sina kamrater.

Syn på reglernas hårdhet

På frågan om reglerna på institutionen är för stränga svarade de med det största avståndet till dem som dömts till slutet ungdomsvård i högst utsträckning att det stämmer, medan de som är på samma avdelning som de i lägst utsträckning instämmer. Om detta speglar ett större missnöje i denna grupp eller om det faktiskt är strängare regler på hemmet utan dömda till slutet ungdomsvård är oklart. Det kan tänkas höra samman med någon nyligen inträffad händelse på ungdomshemmet. Hur man uppfattar regler kan tänkas variera mellan olika tidpunkter. Det bör i sammanhanget också nämnas att de grupper som i högst utsträckning tyckte att reglerna var stränga också i mindre utsträckning svarade att de instämde i påståendet att reglerna är tydliga.

Avundsjuka på det tidsbestämda straffet

Levin beskriver i Råbyundersökningen (1997) hur ungdomarna upplevde den obestämda tiden, hur ovissheten påverkar hela vistelsen negativt och han menar att tvångsinlåsning utan tidsgräns är omoraliskt och destruktivt. Utifrån det perspektivet kan man anta att de LVU-placerade avundas situationen som de som dömts till slutet ungdomsvård befinner sig i och att det skapar ytterligare frustration över den icke-tidsbestämda vistelsen.⁹ Inte oväntat vet de som dömts till slutet ungdomsvård i större utsträckning hur länge de skall vara kvar på institutionen. Enbart 31 procent av de LVU-placerade uppgav att de visste, mot 84 procent av dem som dömts till slutet ungdomsvård. Detta faktum, liksom det faktum att de LVU-placerade har större möjligheter att få permissioner och att vistas utanför institutionen kan ha betydelse för hur man ser på vilken av de två grupperna, dömda till slutet ungdomsvård eller LVU-placerade, som har de bästa villkoren på institutionen.

Totalt sett var det fler som tyckte att LVU-placerade hade bättre villkor än som uppgav att de som dömts till slutet ungdomsvård hade bättre villkor trots att de LVU-placerade är något fler än de som dömts till slutet ungdomsvård. Ändå svarade en högre andel av både de dömda till slutet ungdomsvård och de LVU-placerade att den andra gruppen hade bäst villkor än som svarade att den egna gruppen ha-

⁹ Dock omprövas beslutet om en LVU-placering var sjätte månad av socialnämnden.

de bäst villkor. Bland dem som dömts till sluten ungdomsvård tyckte hälften att LVU-placerade hade det bättre, medan 39 procent av de LVU-placerade tyckte att de som dömts till sluten ungdomsvård hade det bäst. En högre andel av de LVU-placerade svarade att båda grupper hade lika bra villkor än av dem som dömts till sluten ungdomsvård.

För de LVU-placerade gäller att ju närmare de hade till dem som dömts till sluten ungdomsvård desto mindre avundsjuka var de på dem eller, i desto mindre utsträckning tyckte de att dessa hade bäst villkor. För dem som dömts till sluten ungdomsvård gäller motsatsen, de som var på samma avdelning som LVU-placerade tyckte i större utsträckning att LVU-placerade hade bättre villkor än dömda till sluten ungdomsvård jämfört med dem som var på avdelningar med enbart dömda till sluten ungdomsvård.

På följdfrågan, varför den uppgivna gruppen hade bättre villkor var vanliga svar att de LVU-placerade hade fler möjligheter att gå ut och att dömda till sluten ungdomsvård visste när tiden på institutionen var slut. Resultaten kan hänga samman med att även om de flesta tyckte att det är bättre att veta när man får komma ut än att ha ett tidsbestämt straff syftar man främst på situationen under vistelsetiden när man svarar på frågan om vilka som har bäst villkor.

När det gäller icke-tidsbestämda omhändertaganden tyckte också en majoritet av både dem som dömts till sluten ungdomsvård och de LVU-placerade att det var orättvist. En majoritet av respondenterna tyckte att all vård bör vara frivillig. Majoriteten av de LVU-placerade (73%) skulle välja något av de tidsbestämda straffen (fängelse eller LSU) framför LVU. Även om man som läsare inte instämmer i ungdomarnas syn på tvång/frivillighet kan man fråga sig vad det innebär att de som utsätts för denna typ av behandling ser på omhändertagandet på detta vis. Det ligger nära till hands att tänka sig att det skapar en frustration och ilska gentemot samhället, vilket bekräftas av Levins Råbystudie (1997).

Det bör påminnas om socialtjänstens möjlighet att förlänga vistelsen på institutionen för dem som dömts till sluten ungdomsvård i detta sammanhang. Att döma av de redovisade svaren tycks inte detta upplevas, varken av dömda till sluten ungdomsvård eller LVU-placerade, som något reellt hot. Kanske är det också bra att så är fallet med tanke på konflikten mellan behandlingstanken och proportionalitet. Det går inte att komma ifrån att det blir förvirrande att man skall bortse från vårdbehovet vid straffutmätningen som är avgränsad i tid och att man sedan kan förbli inlåst en längre tid än vad straffet angav med hänvisning till den behandlingstanke som tidigare bortsetts ifrån.

Sammanfattning

Man kan konstatera att de LVU-placerade inte tycks ha fått det sämre i och med införandet av LSU. Om så vore fallet borde de som befinner sig närmast de dömda till sluten ungdomsvård ha drabbats i högst utsträckning. Att döma av de redovisade re-

sultaten tycks förhållandet snarare vara det motsatta. De LVU-placerade på avdelningar med dömda till sluten ungdomsvård tycks ha bättre kontakt med personalen, de tycks i mindre utsträckning ha fått negativa lärdomar, de tyckte i mindre utsträckning att reglerna är för stränga och de tyckte i större utsträckning att syftet med institutionen var att behandla och hjälpa ungdomarna än deras kamrater som inte är på avdelningar och hem tillsammans med dömda till sluten ungdomsvård. Bara på två områden rådde motsatt förhållande och det gällde i vilken mån man tagit skada av vistelsen samt vilken inställning man själv hade och trodde att andra på avdelningen hade till hur man ville tillbringa tiden på ungdomshemmet.

Det är svårt att säga något om varför resultaten snarare visar på motsatsen till det man kunde förvänta sig. En möjlighet är att man kanske satsat extra resurser på de institutioner som fick i uppdrag att ta emot dem som dömts till sluten ungdomsvård. En annan möjlighet är att de som vistas på avdelningar med dömda till sluten ungdomsvård har ett annat perspektiv på sin egen situation. Kanske tänker de att de åtminstone har det bättre än de som dömts till sluten ungdomsvård, vilket är svårare för dem med större avstånd till dömda till sluten ungdomsvård att tänka sig. Det bör också nämnas att gruppen som inte vistades på en institution med dömda till sluten ungdomsvård alla befann sig på samma ungdomshem, Stigbyskolan. Måhända är missnöjet där större än på andra institutioner.

3.6 Har det skett några förändringar på ett år?

Som nämnts i beskrivningen av urvalet har föreliggande studie genomförts vid två olika tillfällen, våren 2000 och våren 2001. Hittills bygger resultatredovisningen på ungdomarnas uppgifter från båda tillfällen, vilka summerats för att ge ett något större material, eftersom man därmed kan uttala sig om skillnader mellan grupperna med större säkerhet. Att ha resultat från två olika år ger oss dock även viss möjlighet att se på utvecklingen av påföljden. Man kan tänka sig att man i ett inledningskede prövar olika metoder och möjligheter som den nya påföljden kan ge och att det tar ett tag innan den fått en fastare struktur. Materialet kan möjligen ge en vink om i vilken riktning påföljden utvecklas. Det bör dock nämnas att de som dömts till sluten ungdomsvård är förhållandevis få i undersökningen (23 personer år 2000 och 28 personer år 2001, exkl Bärby) vid jämförelsen mellan 2000 och 2001 års datainsamlingar, vilket återigen gör det svårt att dra några säkra slutsatser om eventuella skillnader. Nedan redovisas de områden på vilka skillnader mellan data från första och andra insamlingen framträder med viss tydlighet.

Bakgrund

Generellt sett är andelen dömda till sluten ungdomsvård större i 2001 års datainsamling än i insamlingen år 2000. Det beror delvis på att ytterligare en institution som tar emot dömda till sluten ungdomsvård, Bärby ungdomshem, deltog, men också på att de som dömts till sluten ungdomsvård utgjorde en högre andel på de insti-

tutioner som deltog även år 2000 (dock inte signifikant). Det är fler som har dömts till sluten ungdomsvård och det är väntat att fler skall vistas på hemmen eftersom många har långa straff. Denna skillnad bör inte ha någon betydelse för den tidigare redovisningen med tanke på att den är uppdelad i grupperna dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade.

I den fortsatta jämförelsen kommer dock ungdomar från Bärby inte att vara med, eftersom inga ungdomar därifrån deltog i första omgången och vi därmed inte vet något om dem som befann sig där året innan.

Köns- och åldersskillnaderna är minimala, även om ungdomarna i andra omgången var något äldre (medelvärde=17,86 resp 17,70). Skillnaderna mellan dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade är i bägge fallen mycket små. Något som däremot skiljer sig signifikant åt är andelen som uppgav att de hade utländskt medborgarskap, vid första mättillfället utgjorde de 30 procent och vid andra endast 13 procent. Däremot uppgav ungefär lika många att en eller båda föräldrarna var födda utomlands (67% i första och 65% i andra). De som deltog första gången hade varit intagna något kortare tid, 19,4 veckor i genomsnitt medan de i andra gruppen varit intagna i 22,0 veckor i genomsnitt. I båda fallen, men särskilt i andra omgången, gäller att de som dömts till sluten ungdomsvård varit intagna på institutionen något längre tid än de LVU-placerade ungdomarna. Däremot hade de dömda till sluten ungdomsvård som deltog i andra omgången kortare strafftider, i genomsnitt 10,9 månader att jämföras med 14,5 i första omgången.

Negativ inverkan

Inga större skillnader fanns avseende hur ofta man pratar med eleverna, men det var markant fler bland dem som dömts till sluten ungdomsvård som skulle prata med en "annan elev" om han eller hon hade ett personligt problem i andra omgången. I den första mätningen svarade desto fler att de inte skulle välja att prata med någon av de uppräknade kategorierna.

Både de som dömts till sluten ungdomsvård och de LVU-placerade uppgav i större utsträckning vid andra mätningen att de lyssnade på kritik från "eleverna", snarare än från personalen, jämfört med första mätningen. För dem som dömts till sluten ungdomsvård gäller det även vem man mest uppskattar att höra beröm från (signifikant skillnad).

För de LVU-placerade var skillnaden inte så stor mellan mätningarna vad gäller om vistelsen varit till skada och/eller hjälp, men den pekar mot en viss förbättring. För dem som dömts till sluten ungdomsvård råder motsatt förhållande, 75 procent i andra mätningen tyckte att vistelsen varit till stor eller viss skada medan motsvarande siffra i första mätningen var 48 procent. De svarade också i större utsträckning att vistelsen inte varit till någon hjälp.

Medan en något lägre andel av de LVU-placerade fått negativa lärdomar (om narkotika och alkohol) under vistelsen rådde snarare det motsatta förhållandet för dem

som dömts till sluten ungdomsvård. Skillnaderna mellan de två tidpunkterna är dock inte särskilt stora. När det gäller de LVU-placerade kan den lägre andelen med negativa lärdomar bekräftas av att det samtidigt var en högre andel som gjort positiva lärdomar.

Behandling

Kontaktfrekvensen med personalen är något lägre för de LVU-placerade, 10 procent uppgav att de aldrig pratar med personalen i den andra mätningen medan 2 procent svarade så i den första. Även dömda till sluten ungdomsvård tycktes prata mindre med personalen andra omgången, men enbart en person svarade "aldrig" på frågan om hur ofta i den sista mätningen. Däremot var det vanligare både bland dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade att de uppgav att de skulle vilja prata mer med någon av flera uppräknade personalkategorier, främst med behandlingsassistenterna. Dömda till sluten ungdomsvård svarade också i större utsträckning att de varken gillade eller ogillade personalen, medan de i första omgången i större utsträckning antingen svarade att de gillade eller att de ogillade personalen. När det gäller synen på personalen fanns däremot inga större skillnader, men dömda till sluten ungdomsvård svarade i den andra omgången i något större utsträckning att de såg på personalen som både behandlare och vakter, medan den första gruppen i större utsträckning såg på dem som behandlare.

Andelen som har kontakt med socialtjänsten i gruppen dömda till sluten ungdomsvård är större i andra omgången av studien, men inga skillnader syns för de LVU-placerade som vid båda mätningarna uppgav att en kontakt fanns i större utsträckning än vad de som dömts till sluten ungdomsvård gjorde.

När det gäller andel som hade problem med alkohol, narkotika, brottslighet och psykisk hälsa förekommer inga större skillnader eller något mönster och det gäller även huruvida man erhållit behandling för dessa problem. Vad gäller annan hjälp som psykologisk behandling, fysisk träning och arbetsträning fanns inga stora skillnader mellan de två mätillfällena och inte heller gällande hur man ser på syftet med institutionen. Det var en något högre andel bland dem som dömts till sluten ungdomsvård som hade en behandlingsplan i andra omgången, dock inte signifikant fler.

En högre andel LVU-placerade i den senare mätningen hade fått positiva lärdomar under vistelsen. Detta gällde samtliga positiva lärdomar, även om få av skillnaderna var signifikanta. För de dömda till sluten ungdomsvård fanns inget sådant mönster.

Straff/repression

En signifikant högre andel av dem som dömts till sluten ungdomsvård hade varit på permission vid andra mätillfället än vid det första. Det kan hänga samman med att permission i andra omgången definierades som vistelse utanför institutionen, för att

ungdomarna skulle förstå att det även kunde innefatta andra utevistelser än att åka hem till familjen. Det är dock märkligt att resultaten inte återspeglas hos de LVU-placerade om det rör sig om skillnad i ordalydelsen. Det kan också nämnas att andelen dömda till sluten ungdomsvård som vet när nästa permission skall bli av är signifikant högre i den andra mätningen. Skillnaden kan också som nämnts handla om att det är fler i den andra omgången som befinner sig i slutskedet av sitt straff då permissioner och andra utslussningsåtgärder bör vara mer frekventa.

Avseende reglernas stränghet, hur man behandlas av personalen (som vuxen eller barn), om man blir rättvist behandlad och synen på fritidsaktiviteterna syns inga markanta skillnader. Inte heller angående hur mycket de intagna har att säga till om är skillnaderna särskilt stora, men de går i riktning mot att ungdomarna i andra omgången i mindre utsträckning tyckte att de inte har någonting att säga till om.

Sammanfattning

Om man skall dra några slutsatser om förändring är det i så fall att ungdomarna, i huvudsak de som dömts till sluten ungdomsvård, i större utsträckning vid andra än första mätningen utsätts för negativ påverkan från varandra (lyssnar mer på medintagna, pratar mer med andra elever vid problem, upplever i större utsträckning att vistelsen varit till skada). Det kan vara så att det har blivit hårdare för dem som dömts till sluten ungdomsvård på ungdomshemmen. Det kan nämnas att bland de LVU-placerade var det färre i andra mätningen som tyckte att dömda till sluten ungdomsvård hade bättre villkor i jämförelse med LVU-placerade (dock inte signifikant skillnad).

Vad gäller behandling och straff framkom inga större skillnader även om ungdomarna i mindre utsträckning tycktes ha kontakt med personalen i andra omgången. De som dömts till sluten ungdomsvård hade mer kontakt med socialtjänsten och hade i större utsträckning varit på permission vid andra undersökningstillfället jämfört med första.

4 Sammanfattning och analys av resultat

LSU har nu varit i kraft sedan 1999 års början och utredningsarbetet påbörjades år 1990. Vad innebär påföljden så som den hittills har förverkligats? Intentionerna bakom påföljden och lagstiftarens förväntningar finns beskrivna i propositionen. Dels vill man ha möjlighet att reagera kraftfullt mot ungdomsbrottslingar, dels leva upp till Barnkonventionens krav på att barn inte skall sitta i fängelse tillsammans med vuxna. De negativa skadeverkningarna som ett frihetsberövande kan tänkas ha skall minimeras.

LSU kan också ses som del av den kritik mot och ett avsteg från behandlingstanken som avspeglas i utvecklingen av reaktionssystemet för ungdomar under 1980- och 1990-talen (Granath, 2002). Granath beskriver hur proportionalitet och straffvärde fått en allt mer framskjuten plats och att de individualpreventiva inslagen snarare handlar om avskräckning och inkapacitering än om vård och behandling. Kritiken mot behandlingstanken hävdar vanligen att man använder termer som vårdbehov för att motivera icke-tidsbestämd tvångsvård av ungdomar på grund av att de är stökiga och begår brott istället för att rättmätigt kalla det för ett straff och göra det enligt proportionalitetsprincipen. LSU är på det viset tydligare än den tidsobestämda tvångsvården för unga, enligt LVU, eftersom LSU utdöms utifrån brottets allvarlighetsgrad och är tidsbestämt medan LVU-placering överhuvudtaget inte är en brottspåföljd. Problemet med att se LSU som en kritik mot behandlingstanken är att sluten ungdomsvård på intet sätt skall ersätta LVU-placeringar, utan bara skall utdömas om fängelse övervägs trots att den unge var under 18 år när brottet begicks. Därför kan påföljden inte ses som en kritik mot behandlingstanken om inte sluten ungdomsvård i praktiken också kommer att ersätta LVU-placeringar.¹⁰

Däremot kan man i princip leva upp till Barnkonventionens krav om att barn inte skall sitta i fängelse med vuxna. Man måste dock bortse från det faktum att en avsevärd del av dem som dömts till sluten ungdomsvård avtjänar sina straff först efter att de fyllt 18 år. De är enligt barnkonventionen inte några barn längre och de är också enligt svensk lag myndiga. Av tvärsnittundersökningen framgår att ungefär två tredjedelar av de intagna på ungdomshemmen inte fyllt 18 år och att de vistas på hemmen tillsammans med den tredjedel som är mellan 18 och 20 år. Lagstiftaren tänker sig ändå att sluten ungdomsvård och vistelse på ungdomshem i mindre utsträckning än fängelse skall innebära en negativ inverkan på den unge. Mot bakgrund av att det är mycket grov brottslighet som leder till domen sluten ungdoms-

¹⁰ Viss så kallad net-widening har konstaterats när det gäller LSU (Kühlhorn, 2002) men inte på så vis att sluten ungdomsvård i nämnvärd omfattning skulle ha ersatt LVU-placeringar.

vård eftersom det krävs synnerliga skäl för att domstolen skall döma till ett frihetsberövande straff är det svårt att tänka sig att LSU-reformen skall innebära att brottsinlärnin g förhindras. Däremot kan man tänka sig att SiS ungdomshem som har särskilt utbildad personal och mer resurser än kriminalvårdsanstalterna på ett bättre sätt skall kunna hjälpa de intagna med deras problem.

Det är vidare viktigt för lagstiftaren att reagera kraftfullt med ett frihetsberövande som säkerhetsmässigt motsvarar situationen på kriminalvårdsanstalter. Begränsningarna och implikationerna för den dömd e kan förväntas vara ungefär desamma som för personer dömda till fängelse.

Innan resultaten sammanfattas bör det ytterligare en gång påpekas att jämförelsen mellan särskilda ungdomshem och fängelse är svår att göra eftersom fängelseklientelet är avsevärt mycket äldre. Vi vet alltså inte vad fängelse skulle ha inneburit för den grupp som vi träffat på särskilda ungdomshem. Det är möjligt att deras upplevelse hade skiljt sig från upplevelsen som förmedlas av de intagna i fängelserna som deltog i undersökningen.

Uppenbart är att resultaten av vår undersökning om skillnaderna mellan intagna i fängelser och på särskilda ungdomshem på flera punkter går emot det man kan förvänta sig utifrån förarbeten och lagstiftning, trots resursskillnaderna mellan dessa två institutionstyper. En förklaring kan, som nämnts, vara de intagnas ålder och mognadsgrad. En annan faktor är att de som dömts till sluten ungdomsvård vanligen begått avsevärt grövre brott än de som dömts till fängelse och var äldre när de begick brottet. Den tredje faktorn slutligen är att ungdomshemstraditionen har helt andra rötter än fängelsekulturen. Ungdomshemmen tycks i större utsträckning representera ett paternalistiskt system, där institutionen agerar uppfostrare, än fängelsesystemet. Det senare är dominerat av vuxna intagna och ett regelsystem avsett för vuxna.

Jämförelsen mellan dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade är inte lika vansklig som den mellan fängelsedömda och ungdomar på särskilda ungdomshem. Grupperna liknar varandra vad gäller ålder. Skillnaderna i detta fall ligger i att sluten ungdomsvård är en tidsbestämd påföljd för ett brott, medan LVU är tvångsvård initierad av socialtjänsten och beslutad av länsrätten. De flesta LVU-placerade uppgav någon typ av problem som de placerats på ungdomshemmet för, hos ungefär två av tre är brottslighet det främsta problemet eller hör till problembilden. I flera fall av LVU-placeringarna, även om det är oklart hur många, har socialtjänsten tagit initiativet till tvångsvård genom att ungdomen dömts för brottslighet till påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten.

Vad visar då resultaten i tvärsnittsstudien? När det gäller den viktiga förväntningen att sluten ungdomsvård i mindre utsträckning än fängelse skall innebära en negativ inverkan pekar resultaten i riktning mot lagstiftarens förväntningar. De som dömts till sluten ungdomsvård lyssnar mer på personal och mindre på medintagna när det gäller kritik och beröm. Dessutom anförtror de sig i större utsträckning än

fängelsedömda till personalen. Resultaten är dock inte helt entydiga. Flera av de indikatorer som här använts som tecken på förekomst av negativ inverkan tyder på att sluten ungdomsvård kan innebära negativ inverkan i motsvarande utsträckning som fängelse. Exempelvis umgicks dömda till sluten ungdomsvård i lika hög utsträckning som fängelsedömda med sina medintagna och de hade i liknande utsträckning gjort negativa lärdomar under vistelsen. En relativt hög andel i alla tre grupperna (62–77%) svarade att vistelsen på institutionen varit till skada. I jämförelsen mellan dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade avseende negativ inverkan framträder inga större skillnader.

När det gäller vård och behandling visar resultaten att sluten ungdomsvård inte i lika stor utsträckning som LVU-placeringar verkar vara inriktad på behandling. LVU-placerade uppgav i större utsträckning än dömda till sluten ungdomsvård att de hade en behandlingsplan, de hade en mer positiv syn på personalen, de hade i större utsträckning kontakt med socialtjänsten och de tyckte i större utsträckning än de som dömts till sluten ungdomsvård att de fått behandling. Resultaten skulle kunna tyda på att de två grupperna behandlas olika på särskilda ungdomshem.

Inte heller tycks sluten ungdomsvård, enligt de indikatorer som valts som mått på omfattningen av behandlingen, innebära mer behandling än vad fängelse innebär. De som dömts till sluten ungdomsvård hade visserligen mer kontakt med personalen och en positivare syn på personalen, men fängelseklientelet hade i större utsträckning kontakt med socialtjänsten/frivården, de hade i större utsträckning gjort positiva lärdomar under vistelsen och utslussning från anstalten var i högre grad planerad. Vad gäller om man fått hjälp med psykiska problem och problem med brottslighet, alkohol samt narkotika framkom inga skillnader mellan sluten ungdomsvård och fängelse. Sluten ungdomsvård innebär alltså inte, enligt denna studie, mer behandling, men inte heller mindre vård och behandling i jämförelse med fängelse.

När det gäller repressionen och hårdheten i straffet, lyckas SiS med att skapa en påföljd som trots att den pågår på samma ställe som tvångsvård enligt LVU känns mer och är mer av ett straff. De som dömts till sluten ungdomsvård uppgav i mindre utsträckning än de LVU-placerade att de haft permissioner, de upplever i större utsträckning att reglerna är för stränga, de vistas i en mer inlåst miljö och tycker i mindre utsträckning att de blir rättvist behandlade. Däremot rapporterar de mer kontakt med privatpersoner utanför institutionen och uppgav i större utsträckning än LVU-placerade att de uppskattar fritidsaktiviteterna.

Inom kriminalvården finns ett tydligt regelverk som i vissa fall kan verka väl rigöröst, men som ändå ger viss rättssäkerhet för de intagna. SiS har inte haft samma tid på sig att utveckla ett sådant regelverk för sluten ungdomsvård samtidigt som man har varit mån om att uppfylla lagstiftarens förväntningar om säkerhet. Vissa avdelningar med sina rastgårdar, delvis eftersom de inte har det skalskydd i form av murar och staket som de flesta fängelserna har, tycks till och med mer slutna än de

flesta avdelningarna i svenska fängelser. Fängelseklientelet vet i större utsträckning när nästa permission skall gå av stapeln, de tycker inte i lika hög utsträckning att reglerna är för stränga, de anser sig mer rättvist behandlade på anstalten än de som dömts till sluten ungdomsvård och de är mer nöjda med fritidsaktiviteterna. Givetvis kan upplevelserna av vad som utgör stränga regler, rättvis behandling och bra fritidsaktiviteter skilja sig åt mellan grupperna, vilket är en begränsning i den använda undersökningsmetoden. De som dömts till sluten ungdomsvård hade i större utsträckning än de som dömts till fängelse varit på permission och ingen skillnad förekom när det gäller kontakten med privatpersoner.

Hur påverkar påföljden de LVU-placerade?

Resultaten som presenteras får inte bara implikationer för bedömningen av sluten ungdomsvård utan även för hur vi skall se på LVU-placeringarna. Om vistelse på särskilt ungdomshem faktiskt kan vara skadligt för ungdomar (se avsnittet "Negativ inverkan") är det då möjligt att motivera ett omhändertagande och placering på ett särskilt ungdomshem med att det är för ungdomens eget bästa? Sahlin (2001) skriver om gränskontroll och disciplin utifrån Foucaults teorier och menar att disciplinerande åtgärder används för att skapa ett ordnat samhälle genom att "... kontrollera att förbättra problematiska individer så att deras negativa inflytande begränsas". Hon menar vidare att åtgärder mot enskilda individer legitimeras med deras behov och intressen av omsorg och förändring medan det egentliga syftet snarare är ett "ordnat" samhälle. Disciplin innebär alltså en kontrollstrategi som undkommer de restriktioner som vanligen åligger maktutövning genom att föremålets intressen definieras som identiska med maktutövarens. Även Levin (1997) tar upp frågan om att motivera omhändertagande åtgärder med den unges behandlingsbehov. Han menar, utifrån sin undersökning av Råby, att "den s k behandlingstankens princip om att anstaltsplaceringen ska vara obegränsad i tid och att den ska bestämmas av den unges vårdbehov" inte fungerar i en tvångsanstalt. Levin poängterar att den snarare motverkar sitt syfte på så vis att behandlingsbehovet blir svårare att tillgodose på grund av motståndet mot behandlingen som skapats i och med den obestämda och godtyckliga placeringen.

Problemet blir kanske än större när det gäller de LVU-placerade i och med att de nu vistas på samma ungdomshem som ungdomar dömda till sluten ungdomsvård som ett straff för brottslighet. De LVU-placerade är inte på ungdomshemmet för att bli straffade, men trots det är det inte någon större skillnad på den praktiska betydelsen av vistelsen. Att fortsättningsvis hävda att det är för den unges egen skull som han eller hon placerats på ett särskilt ungdomshem blir mer komplicerat när det på samma ställe finns personer som avtjänar ett straff.

Jämförelsen mellan LVU-placerade på särskilda ungdomshem utan dömda till sluten ungdomsvård och LVU-placerade på ungdomshem med dömda till sluten ungdomsvård och i vissa fall avdelningar med dömda till sluten ungdomsvård visa-

de dock inte något tecken på att det skulle vara sämre för LVU-placerade att vistas tillsammans med dömda till sluten ungdomsvård än att vistas enbart med LVU-placerade.

Avslutningsvis kan nämnas att en stor andel av dem som dömts till sluten ungdomsvård (62%) skulle föredra en fängelsevistelse framför vistelsen på ett särskilt ungdomshem. Bland de LVU-placerade svarade 33 procent detsamma medan hälften var osäkra (72% föredrog fängelse eller sluten ungdomsvård framför LVU, enligt en annan fråga där även alternativet sluten ungdomsvård gavs). Även om det nödvändigtvis inte betyder att fängelse skulle vara bättre för ungdomarna eller att ungdomarna skulle föredra fängelse om de hade haft erfarenhet av både fängelse och särskilt ungdomshem visar det på ett tydligt missnöje.

En signifikant högre andel av dem som dömts till sluten ungdomsvård (63%) ansåg att deras straff var helt och hållet eller delvis rättvist jämfört med anstaltsklientelet där endast 41 procent tyckte detsamma.

Slutsatsen är att när det gäller fängelse har vi numera realistiska förväntningar på vad det skall kunna åstadkomma, speciellt för unga intagna. Forskningsresultat som visar att fängelse är skadligt är allmänt respekterade av beslutsfattare och media. Därför har också ansträngningar gjorts för att minska användandet av fängelse genom alternativa påföljder som Intensivövervakning med elektronisk kontroll, så kallad fotboja, Skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst och Villkorlig dom med samhällstjänst. För vård på särskilt ungdomshem enligt LVU eller LSU har man inte den typen av forskningsresultat. Inte minst visar föreliggande studie att man i väntan på den typen av studier bör försöka minska användandet av tvångsvård på ungdomshem genom alternativ till frihetsberövanden på samma sätt som man har gjort för fängelse, exempelvis med ungdomstjänst, den nya tilläggspåföljden till överlämnande till vård inom socialtjänsten. I dessa strävanden har LSU-reformen enligt vårt förmenande varit föga ambitiös. Snarare pekar trenden under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet avseende inlåsning av ungdomar på institution på att en ökning skett både av antalet LVU-placeringar (SiS, 2001a) och i och med LSU-reformen (Kühlhorn, 2002).

Referenser

- Bergström, U. & Sarnecki, J. (1996) Invandrarungdomar på särskilda ungdomshem i Stockholms län. I Armelius, B.-Å., Bengtson, S., Rydelius, P.-A., Sarnecki, J. & Söderholm Carpelan, K. (red) (1996) *Vård av ungdomar med sociala problem – en forskningsöversikt*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse och Liber Utbildning AB.
- Bondeson, U. (1974) *Fången i fångsamhället*. Malmö: Norstedt & Söners förlag.
- DN Debatt 00.08.03. Artikel av Calle Fjellman och L-G Persson.
- DS 1997:32 Påföljder för unga lagöverträdare. Regeringskansliet, Justitiedepartementet.
- Estrada, F. (1999) *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem. Utveckling, uppmärksamhet och reaktion*. Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet. Avhandlingsserie nr 3 1999.
- Fridell, M. (1996) *Institutionella behandlingsformer vid missbruk – organisation, ideologi och resultat*. Stockholm: Natur och kultur.
- Granath, S. (2002) *Påföljdssystemet för unga lagöverträdare 1980–2000 – Förändrade reaktioner, förändrat samhälle eller förändrade brottslingar?* Lic-uppsats. Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet.
- Green, A. (1996). *Från fem år till livstid. Del 2. En intervjustudie med långtidsdömda fångar*. Rapport 1996:2. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kühlhorn, E. (1974). *Effekter av behandling. Alkoholistbehandling i terapeutiska samhällen och traditionella anstalter*. Mölnlycke: Sober. Akad avhandling.
- Kühlhorn, E. (2002) *Sluten ungdomsvård. Rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet*. Forskningsrapport nr 5 2002. Statens institutionsstyrelse.
- Levin, C. (1997) *Ungdomar i tvångsvård. Råbyundersökning 1994*. Rapport nr 2 1997. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Moos, T. (1974) *Evaluating treatment environments*. New York: John Wiley & Sons.
- Nutley, S. & Davis, H. (2000) Criminal justice: using evidence to reduce crime. In Davies, H. T. O., Nutley, S. M. & Smith, P. C. (2000) *What works? Evidence-based policy and practice in public services*. Bristol. Policy press.
- Regeringens proposition 1997/98:96. Vissa reformer av påföljdssystemet. Betänkande 1997/98: JuU21, rsk. 1997/98:275.
- Ross, R. R. & Gendreau, P. (1980) *Effective correctional treatment*. Toronto, Butterworths.
- Ross, R. R. & McKay, B. (1980) A study of institutional treatment programs. In Ross, R. R. & Gendreau, P. (1980) *Effective correctional treatment*. Toronto, Butterworths.
- Sahlin, I. (2001) Gränskontroll och disciplin – strategier för kontroll och förändring. I Ólafsdóttir, H. (red.) *Sjuk eller skyldig? Om valet av påföljd för narkotikabruk*. NAD-publikation nr. 40. Helsingfors: Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning.
- SCB (2000:2) *Barn och deras familjer 1999*. Demografiska rapporter 2000:2. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SOU 1993:35 *Reaktion mot ungdomsbrott*. Betänkande av Ungdomsbrottskommittén Del B.
- SiS (2001a) *Verksamheten vid Statens institutionsstyrelse. Årsbok 2001*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- SiS (2001b) *Sluten ungdomsvård år 2000. Intagna och frigivna ungdomar. Beslut som överklagats till länsrätten. Socialtjänstens inställning och förslag till domstolen. Utvecklingsarbete inom ramen för påföljden*. Allmän SiS-rapport 2001:5. Statens institutionsstyrelse.

- SiS (2002) *Sluten ungdomsvård år 2001. Intagna och frigivna ungdomar. Utvecklingsarbete inom ramen för påföljden. Beslut som överklagats till länsrätten*. Allmän SiS-rapport 2002:4. Statens institutionsstyrelse.
- Svensson, B. (1996) *Pundare, jonkare och andra – med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlssons.
- Svensson, B. (2001a) *Vård bakom låsta dörrar: Lunden, ett LVM-hem för kvinnor*. Forskningsrapport nr 1 2001. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Svensson, K. (2001b) *Straff och behandling, två delar av samma helhet*. I Ólafsdóttir, H. (red.) *Sjuk eller skyldig? Om valet av påföljd för narkotikabruk*. NAD-publikation nr 40. Helsingfors: Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning.
- Trost, J. (2001) *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur.
- Öman, S. & Wihlborg, M. (2000) *Sluten ungdomsvård 1999. Domarna. Ungdomarna. Verkställigheten och vården. Utvärderingen*. Allmän SiS-rapport 2000:2. Statens institutionsstyrelse.

STOCKHOLMS
UNIVERSITET
Centrum för Socialvetenskaplig Alkohol- och
Drogforskning (SoRAD)
106 91 Stockholm
Jessica Palm

Till dig som är elev på ett särskilt ungdomshem: (ungdom)

Till dig som är intagen på Mariefred eller Norrköpingsanstalten: (fängelse)

Som en del av utvärderingen av Lagen om Sluten ungdomsvård (, som ersätter fängelse för ungdomar under 18 år, (fängelse)) vill vi studera behandlingsklimatet på de särskilda ungdomshemmen där LSU-dömda vistas och jämföra det med klimatet på de fängelser som specialiserat sig på att ta emot ungdomar. Därutöver vill vi även jämföra med klimatet på ett ungdomshem utan LSU-dömda.

Vi är därför tacksamma för om du kan hjälpa oss genom att fylla i detta formulär. Du kommer att vara helt anonym, ingen får veta vad just du svarat och därför ska du inte skriva ditt namn. Som tack för hjälpen får du 50 kronor. Läs först frågan och välj det eller de alternativ som passar bäst in. Om det är någon fråga du inte förstår, var inte rädd att fråga, men tänk på att inte störa de andra. När du är färdig med formuläret, lägg det i kuvertet och lämna det till mig. Du får sedan skriva ditt namn på en lista för att du ska kunna få 50 kronor.

Tack för hjälpen

Jessica Palm

* Bilagan grundas på det ursprungliga formuläret som riktades till ungdomar på särskilda ungdomshem år 2000. Kriminalvårdsversionen innehåller något färre frågor och ordet "elev" är utbytt mot "intagen" liksom ordet "ungdomshemmet" och "institutionen" ersatts med "anstalten" och "behandlingsassistenterna" med "vårdarna". Förutom dessa språkliga skillnader kommer avvikelser att anges i texten. Även avvikelser mellan undersökningen år 2000 på ungdomshemmen och undersökningen år 2001 framgår av texten. Då inget anges i parentes efter en fråga har denna ställts på samma sätt till samtliga grupper och då frågan saknades vid första eller andra undersökningstillfället anges det år i parentes som frågan användes. Då (2000) anges ställdes frågan till både anstaltsklientelet och ungdomarna om inget annat anges. Då enbart (ungdom) anges efter en fråga ställdes denna till ungdomarna på ungdomshemmen både år 2000 och år 2001 och när (fängelse) anges ställdes frågan enbart till de intagna på fängelse.

1. Av vilket kön är du? Tjej ☐ Kille ☐

2. Vilket år är du född? 19_____

3. Är du svensk medborgare? Ja ☐ Nej ☐

4. Vilket land är du född i?

Sverige ☐

Ett annat nordiskt land ☐

Ett annat europeiskt land ☐

Ett land utanför Europa ☐

5. Är båda dina föräldrar eller någon av dina föräldrar födda utomlands?

Ja, båda mina föräldrar ☐

Ja, en av mina föräldrar ☐

Nej, ingen av mina föräldrar ☐

6. Vilken är din hemort? _____

7. Hur länge har du varit intagen här? _____ veckor (2000)

7. Hur länge har du varit intagen här? _____ månader _____ veckor (2001)

8. Vilken avdelning är du placerad på? _____ (ungdom)

8. Vilken anstalt är du placerad på? _____ (fängelse)

9. Vad är du dömd för? _____ (fängelse)

10. Hur långt fängelsestraff är du dömd till? _____ månader. (fängelse)

9. Enligt vilken lag är du här? (ungdom)

LVU ☐ LSU ☐ Om du kryssat för LSU, skriv hur långt straffet är: _____

Om du kryssat för LSU: (ungdom)

9. b) Hade du föredragit en fängelsevistelse lika lång som den tid du är här?

Ja ☐

Nej ☐

Vet ej ☐

Pilar och indragning användes år 2001

för att tydliggöra vilka som skulle svara på fråga 9.b.

10. Vilken eller vilka är orsakerna till att du är här? (Till exempel drogproblem, alkoholproblem, brottslighet. Om det beror på brottslighet, skriv vilken typ av brott/typer av brott) (2000) (ungdom)

10. Vilken eller vilka är orsakerna till att du är här? (2001)

Drogproblem ☐
Alkoholproblem ☐
Brottslighet ☐ typ av brott: _____
Annat ☐ vad? _____

11. Är du placerad här för utredning? Ja ☐ Nej ☐ (2001)

Fråga 11 besvaras endast av dem som kryssat LVU på fråga 9:

11. Om du någonsin har blivit dömd för ett brott vad fick du för påföljd senaste gången (exkl. böter och åtalsunderlåtelse)? (ungdom)

Överlämnande till vård inom socialtjänsten ☐
Sluten ungdomsvård (LSU) ☐
Skyddstillsyn och fängelse ☐
Enbart skyddstillsyn ☐
Enbart fängelse ☐

12. Om du blivit dömd för brott, tycker du att det straff du fick var rättvist i förhållande till det du hade gjort? (ungdom)

11. Tycker du att det straff du fick var rättvist i förhållande till det du hade gjort? (fängelse)

Helt och hållet ☐
Delvis ☐
Inte alls ☐

13. Har du problem med något av följande; (svara med ett kryss i varje kolumn) (2000)

	Psykisk hälsa	Brottslighet	Alkohol	Narkotika
Nej, men personalen tycker det	☐	☐	☐	☐
Ja, men personalen vet inte om det	☐	☐	☐	☐
Ja, både enligt mig själv och personalen	☐	☐	☐	☐
Nej, varken enligt mig själv eller personalen	☐	☐	☐	☐

14 a. Har du problem med din psykiska hälsa? (2001)

Nej, varken enligt mig själv eller personalen ☐
Nej, men personalen tycker det ☐
Ja, både enligt mig själv och personalen ☐
Ja, men personalen vet inte om det ☐

14 b. Har du problem med brottslighet? (2001)

- Nej, varken enligt mig själv eller personalen ☐
Nej, men personalen tycker det ☐
Ja, både enligt mig själv och personalen ☐
Ja, men personalen vet inte om det ☐

14 c. Har du problem med alkohol? (2001)

- Nej, varken enligt mig själv eller personalen ☐
Nej, men personalen tycker det ☐
Ja, både enligt mig själv och personalen ☐
Ja, men personalen vet inte om det ☐

14 d. Har du problem med narkotika? (2001)

- Nej, varken enligt mig själv eller personalen ☐
Nej, men personalen tycker det ☐
Ja, både enligt mig själv och personalen ☐
Ja, men personalen vet inte om det ☐

14. Är du placerad på en sluten/låsbar avdelning? Ja ☐ Nej ☐ (2000) (ungdom)

15. Finns det både LSU-dömda och elever omhändertagna enligt LVU på din avdelning nu?
(ungdom)

Ja ☐ Nej, bara LSU-dömda ☐ Nej, bara elever enligt LVU ☐

16. Har du varit på något annat §12-hem innan du placerades här? Ja ☐ Nej ☐ (ungdom)

143. Har du varit på någon annan anstalt innan du placerades här? Ja ☐ Nej ☐ (fängelse)

17. Vet du idag hur länge du kommer att vara på ett §12-hem? Ja ☐ Nej ☐ (ungdom)

14. Har du någon gång varit placerad på ett särskilt ungdomshem, sk §12-hem? (fängelse)

Ja ☐ Nej ☐

15. Om ja, ange vilket hem du var på senast och när du "muckade". _____ (fängelse)

18. Om det är bestämt hur länge du ska vara kvar här, ange hur länge sammanlagt?
(2000) (ungdom)

_____ månader

18. Om det är bestämt hur länge du ska vara här, ange hur länge totalt. _____ månader (2001)

19. Vad anser du om att människor omhändertas på obestämd tid?

- Ibland nödvändigt för behandlingen ☐
Kan ses som ett straff i sig ☐
Orättvist ☐
Inget av dessa alternativ passar ☐

20. Vart är det tänkt att du ska flytta efter att du varit här?

- Till ett annat §12-hem/avdelning ☐
Till ett öppnare ungdomshem ☐
Till ett familjehem ☐
Hem till min familj ☐
Till ett eget boende ☐
Vet inte ☐
Annat: _____ ☐

21. Har du varit på någon permission under din vistelse här? (2000)

21. Har du varit på någon permission (vistelse utanför institutionen) under din tid här? (2001)

- Ja, med personal ☐
Ja, utan personal ☐
Nej ☐

22. Vet du vilket datum din nästa permission kommer att bli? Ja ☐ Nej ☐ (2000)

22. Vet du vilket datum din nästa permission (vistelse utanför institutionen) kommer att bli? (2001)

Ja ☐ Nej ☐

23. Hur ofta pratar du med någon av eleverna här?

- Flera gånger om dagen ☐
Minst en gång om dagen ☐
Minst en gång i veckan ☐
Minst en gång i månaden ☐
Mindre än en gång i månaden ☐
Aldrig ☐

24. Hur ofta pratar du med någon av personalen?

- Flera gånger om dagen ☐
Minst en gång om dagen ☐
Minst en gång i veckan ☐
Minst en gång i månaden ☐
Mindre än en gång i månaden ☐
Aldrig ☐

25. Om du hade ett personligt problem som du gärna skulle vilja prata med någon om, skulle du då vända dig i första hand till:

En elev	☐
En behandlingsassistent	☐
En sjuksköterska	☐
Läraren	☐ /arbetsledaren (anstalt)
Psykologen	☐
Avdelnings-/institutionschefen	☐
Ingen av de ovan nämnda	☐

26. Varför skulle du vilja prata med den du valde i förra frågan? Är det för att den förstår dig bäst eller därför att han eller hon kan ordna saker för dig?

"Förstår mig bäst" ☐ "Kan ordna saker" ☐

27. Hur ofta brukar du prata med någon av behandlingsassistenterna? (2000)

Flera gånger om dagen	☐
Minst en gång om dagen	☐
Minst en gång i veckan	☐
Minst en gång i månaden	☐
Mindre än en gång i månaden	☐
Aldrig	☐

28. Hur ofta brukar du prata med någon psykolog, föreståndare eller chef på ungdomshemmet? (2000)

Flera gånger om dagen	☐
Minst en gång om dagen	☐
Minst en gång i veckan	☐
Minst en gång i månaden	☐
Mindre än en gång i månaden	☐
Aldrig	☐

29. Skulle du vilja prata *mer* med någon av personalen, och i så fall med vilka? Här kan du kryssa för flera alternativ.

Ja, med behandlingsassistenterna	☐
Ja, med sjuksystrarna	☐
Ja, med läraren	☐ /arbetsledaren (anstalt)
Ja, med psykologen	☐
Ja, med avdelnings-/institutionschefen	☐
Nej	☐

30. Hur gillar du de andra eleverna på ungdomshemmet?

Tycker mycket bra om dem	☐
Tycker ganska bra om dem	☐
Varken gillar eller ogillar	☐
Tycker ganska illa om dem	☐
Tycker mycket illa om dem	☐

31. Hur gillar du personalen på ungdomshemmet?

Tycker mycket bra om dem	☐
Tycker ganska bra om dem	☐
Varken gillar eller ogillar	☐
Tycker ganska illa om dem	☐
Tycker mycket illa om dem	☐

32. Hur ser du på behandlingsassistenterna på det här ungdomshemmet?

I första hand som vakter ("plitar")	☐
I första hand som behandlare	☐
Både som vakter och behandlare	☐

33. Hur tror du de andra eleverna ser på personalen?

I första hand som vakter ("plitar")	☐
I första hand som behandlare	☐
Både som vakter och behandlare	☐

34. Vilket är du mest känslig för, *kritik* från personal eller kritik från elever?

- Från personalen ☐ Från eleverna ☐

35. Vilket uppskattar du mest, *beröm* från personal eller beröm från elever?

- Från personalen ☐ Från eleverna ☐

36. Har du fått några goda vänner bland eleverna på institutionen?

Ja, många	☐
Ja, några	☐
Ja, en eller två	☐
Nej, ingen	☐

37. Vilka umgås du mest med?

(ungdom)

LSU-dömda ☐ LVU-elever ☐ Lika mycket med LSU- och LVU-elever ☐

38. Har LSU-dömda eller LVU-elever bättre villkor/situation här på institutionen? (ungdom)

Båda kategorier har i stort sett samma villkor ☐

LSU-dömda har bättre villkor ☐

LVU-eleverna har bättre villkor ☐

39. Om någon har bättre villkor, på vilket område märks det? (t ex möjligheter att röra sig fritt eller ta emot besök) (ungdom)

40. Hur ofta har du under de senaste sju dagarna haft kontakt med någon privatperson (förälder, kompis, bekant) **utanför institutionen** (genom telefon, brev, besök eller liknande)?

Varje dag eller nästan varje dag ☐

3-4 dagar ☐

1-2 dagar ☐

Ingen gång ☐

41. Har du under den senaste månaden varit föremål för några behandlingsinsatser (hjälp att komma till rätta med problem) **när det gäller;** (Svara med ett kryss i varje kolumn) (2000)

	Psykisk hälsa	Brottslighet	Alkohol	Narkotika
Ja	☐	☐	☐	☐
Nej	☐	☐	☐	☐

39. Har du under den senaste månaden när det gäller?

(Svara med ett kryss i varje kolumn)

(2001)

	...psykisk hälsa	...brottslighet	a...lkohol	...narkotika
Ja	☐	☐	☐	☐
Nej	☐	☐	☐	☐

42. Hur använder du för det mesta din fritid?

- Tillsammans med en grupp elever som brukar hålla ihop ☐
- Tillsammans med en eller två elever ☐
- Tillsammans med flera olika elever, men inte med någon särskild grupp ☐
- Tillsammans med personalen ☐
- Ensam ☐

43. Vad tycker du om de fritidsaktiviteter som erbjuds här?

- Tycker mycket bra om dem ☐
Tycker ganska bra om dem ☐
Tycker inte särskilt bra om dem ☐
Tycker inte alls om dem ☐

44. Tror du att vistelsen på ungdomshemmet kommer att betyda något för hur du kommer att klara dig ute? Tycker du att den varit till någon hjälp?

- Stor hjälp ☐
Viss hjälp ☐
Ingen hjälp ☐

Motivera gärna: _____

45. Tycker du att vistelsen varit till någon skada?

- Stor skada ☐
Viss skada ☐
Ingen skada ☐

Motivera gärna: _____

46. Hur tycker du att du i stort sett trivs på avdelningen?

- Mycket bra ☐
Ganska bra ☐
Ganska dåligt ☐
Mycket dåligt ☐

47. Har du någon gång känt dig rädd för någon av de andra eleverna?

- Nej, aldrig ☐
Ja, någon enstaka gång ☐
Ja, ganska ofta ☐
Ja, hela tiden ☐

48. Vad tycker du om hur det ser ut på avdelningen och omkring institutionen?

- Mycket behaglig miljö ☐
Ganska behaglig miljö ☐
Ganska otrevlig miljö ☐
Mycket otrevlig miljö ☐

49. Hur känner du dig när du är på institutionen, om du jämför med hur du känner dig ute?
(2000)

	Ja	Nej
Mer irriterad	☐	☐
Mer orolig	☐	☐
Mer ledsen	☐	☐
Mer arg	☐	☐
Mer trygg	☐	☐
Mer glad	☐	☐
Mer pigg	☐	☐
Mer lugn	☐	☐

47. Känner du dig... (ett kryss per rad!) (2001)

	Ja	Nej
...mer <i>irriterad</i> här än ute?	☐	☐
...mer <i>orolig</i> här än ute?	☐	☐
...mer <i>ledsen</i> här än ute?	☐	☐
...mer <i>arg</i> här än ute-?	☐	☐
...mer <i>trygg</i> här än ute?	☐	☐
...mer <i>glad</i> här än ute?	☐	☐
...mer <i>pigg</i> här än ute?	☐	☐
...mer <i>lugn</i> här än ute?	☐	☐

48. Vilken är din huvudsakliga sysselsättning under din tid på institutionen? (2001)

Går i skola utanför institutionen	☐
Går i skola på institutionen	☐
Arbetar utanför institutionen	☐
Arbetar på institutionen	☐
Har ingen särskild sysselsättning	☐
Annat, vad? _____	☐

50. Har du fått någon hjälp under den här vistelsen, som betyder något för hur du kommer att klara dig ute, när det gäller följande saker:

	Ja	Nej
Yrkesutbildning	☐	☐
Teoretisk utbildning	☐	☐
Arbets träning	☐	☐
Medicinsk vård	☐	☐
Psykologisk behandling	☐	☐
Fysisk träning	☐	☐

51. Har vistelsen inneburit något av följande?

	Ja	Nej
Att du lärt dig hantera förhållandet till familjen	☐	☐
Att du lärt dig att bättre förstå dig själv	☐	☐
Att du lärt dig kontrollera dina aggressioner	☐	☐
Att du förbättrat din sociala förmåga	☐	☐
Att du fått en varning	☐	☐
Att du lärt dig mer om brott	☐	☐
Att du lärt dig mer om narkotika	☐	☐
Att du fått nya kamrater	☐	☐

52. Anser du att du är i behov av någon vård här på institutionen, och tycker du i så fall att du får den vård du behöver?

Jag är <i>inte</i> i behov av någon vård här	☐
Jag är i behov av vård här, men <i>jag får inte</i> den vård jag behöver	☐
Jag är i behov av vård här, och <i>jag får</i> också den vård jag behöver	☐

53. Tycker du att du är i behov av något av följande:

Vanlig kropps- och tandvård	☐
Medicinsk vård för avvänjning av alkohol eller narkotika	☐
Psykologisk eller psykiatrisk behandling	☐
Arbetsträning	☐
Ej i behov av något av detta	☐

54. Vad tycker du om den behandling som ges här för missbruk och kriminalitet? (2000)

53. Vad tycker du om den behandling (vård/hjälp) som ges här för missbruk och kriminalitet?
(2001)

Mycket bra	☐
Ganska bra	☐
Ganska dålig	☐
Mycket dålig	☐
Det ges ingen sådan behandling här	☐

55. Har du någon behandlingsplan? Ja ☐ Nej ☐

Om ja, hur delaktig var du i utformandet av planen?

Mycket delaktig	☐
Ganska delaktig	☐
Inte särskilt delaktig	☐
Inte delaktig alls	☐

56. Hur nöjd är du med planen?

Mycket nöjd	☐
Ganska nöjd	☐
Ganska missnöjd	☐
Mycket missnöjd	☐

57. Anser du att vård bör vara frivillig eller inte?

(2000)

56. Anser du att vård/behandling bör vara frivillig eller inte?

(2001)

- All vård bör vara frivillig ☐
Den mesta vård bör vara frivillig ☐
Viss vård bör vara frivillig ☐
Ingen vård bör vara frivillig ☐

58. Vad tycker du personligen passar bäst som beskrivning av vad som sker här på institutionen? (Kryssa för ett alternativ)

- Eleverna får behandling/hjälp att klara sig i framtiden ☐
Eleverna ska sona sina brott eller straffas för missbruk ☐
Skyddar samhället mot kriminella ungdomar ☐
Avskräcka andra från att begå brott (/ missbruka alkohol/droger (ungdom) ☐

59. Man skulle kunna dela upp eleverna i två grupper:

1. De som bara är intresserade av att få tiden att gå
2. De som försöker få ut det mesta möjliga av tiden genom att förändra sig så att de kan anpassa sig till samhället

Vilken grupp tror du de flesta här hör till? Grupp 1 ☐ Grupp 2 ☐

Vilken grupp hör du själv till? Grupp 1 ☐ Grupp 2 ☐

60. Vad skulle du föredra? Fängelse ☐ LSU o eller LVU o(ungdom)

52. Besvaras enbart av dig som är högst 25 år: Om du fick välja mellan vistelse på detta fängelse eller vistelse på ett särskilt ungdomshem (§12 -hem), lika lång tid, vad skulle du välja?
(fängelse)

Fängelse ☐ §12-hem ☐

61. Tycker du att du behandlas rättvist här på institutionen?

- Helt och hållet ☐
Delvis ☐
Inte alls ☐

62. Tycker du att det är någon demokrati här på institutionen? Hur mycket har eleverna här att säga till om?

- Eleverna har ingenting att säga till om ☐
Eleverna har mycket lite att säga till om ☐
Eleverna har en del att säga till om ☐
Eleverna har mycket att säga till om ☐
Eleverna har lika mycket att säga till om som personalen ☐

63. Hur tycker du att du blir behandlad här på ungdomshemmet?

- Mest som ett barn ☐
Mest som en vuxen person ☐
Ibland som vuxen och ibland som ett barn ☐

64. Hur ser du på dig själv?

- Mest som ett barn ☐
Mest som en vuxen person ☐
Ibland som vuxen och ibland som ett barn ☐

65. Har du någon kontakt med socialtjänsten? Ja ☐ Nej ☐

I så fall, vad tycker du om den kontakten? (Ett kryss)

- Den fungerar mycket bra ☐
Den fungerar ganska bra ☐
Den fungerar ganska dåligt ☐
Den fungerar mycket dåligt ☐
Vi har inte haft så mycket kontakt ☐

66. Hur ser du på socialtjänsten?

- De står på min sida ☐
De står inte på min sida ☐
Svårt att säga ☐

67. Hur ofta har du under de senaste sju dagarna haft kontakt med någon socialsekreterare eller tjänsteman inom socialtjänsten (genom telefon, brev, besök eller liknande)

- Varje dag eller nästan varje dag ☐
3-4 dagar ☐
1-2 dagar ☐
Ingen gång ☐

59. b. Hur ser du på frivården? (fängelse)

- De står på min sida ☐
De står inte på min sida ☐
Svårt att säga ☐

**60. Hur ofta har du under de senaste sju dagarna haft kontakt med någon tjänsteman inom fri-
vården (genom telefon, brev, besök eller liknande) (fängelse)**

Varje dag eller nästan varje dag	☐
3-4 dagar	☐
1-2 dagar	☐
Ingen gång	☐

**68. Hur fungerar kontakten mellan elever med invandrarbakgrund och elever med svensk bak-
grund? (Ett kryss)**

Inga konflikter, alla umgås med alla	☐
Inga konflikter, men olika grupper håller sig för sig själva	☐
Små konflikter då och då	☐
Man tycker inte om varandra	☐

69. Vad tycker du om reglerna här på institutionen? (2000)

68. Vad tycker du om reglerna här på institutionen? (Ett kryss på varje rad!) (2001)

	Stämmer	Stämmer inte
De är för stränga	☐	☐
De är tydliga	☐	☐
De är för milda	☐	☐
Reglerna ändras ofta	☐	☐
Personalen är överens om vilka regler som gäller	☐	☐

70. Ta ställning till följande 8 påståenden. (2000)

1. I vårt samhälle styrs och ordnas mycket, men den enskilda människan har knappt någonting att säga till om.

- ☐ Helt riktigt
- ☐ Delvis riktigt
- ☐ Tveksamt
- ☐ Delvis felaktigt
- ☐ Helt felaktigt

2. Samhället är så komplicerat att nästan ingen begriper hur det fungerar.

- ☐ Helt riktigt
- ☐ Delvis riktigt
- ☐ Tveksamt
- ☐ Delvis felaktigt
- ☐ Helt felaktigt

3. Det gäller att sätta sig på andra och att fuska, när man vill bli någonting här i livet.

- ☐ Helt riktigt
- ☐ Delvis riktigt
- ☐ Tveksamt
- ☐ Delvis felaktigt
- ☐ Helt felaktigt

4. Numera ska man leva sitt eget liv och strunta i vad andra tycker och gör.

- ☐ Helt riktigt
- ☐ Delvis riktigt
- ☐ Tveksamt
- ☐ Delvis felaktigt
- ☐ Helt felaktigt

5. Det diskuteras och ordnas mycket här på avdelningen, men som elev har man knappt något att säga till om.

- ☐ Helt riktigt
- ☐ Delvis riktigt
- ☐ Tveksamt
- ☐ Delvis felaktigt
- ☐ Helt felaktigt

6. Det finns så många olika människor här på avdelningen att nästan ingen begriper hur det hela kan fungera.

- ☐ Helt riktigt
- ☐ Delvis riktigt
- ☐ Tveksamt
- ☐ Delvis felaktigt
- ☐ Helt felaktigt

7. Om man vill ha det bra här på avdelningen så måste man kunna hålla tyst om sånt som händer.

- ☐ Helt riktigt
- ☐ Delvis riktigt
- ☐ Tveksamt
- ☐ Delvis felaktigt
- ☐ Helt felaktigt

8. Det är bäst om man här på avdelningen håller sig på sin egen kant och låter de andra tycka och göra vad de vill.

- ☐ Helt riktigt
- ☐ Delvis riktigt
- ☐ Tveksamt
- ☐ Delvis felaktigt
- ☐ Helt felaktigt

71. Här är ytterligare några påståenden där du ska ta ställning till hur väl de stämmer in på den här institutionen.

	Stämmer ej		Stämmer helt		
1. Eleverna lägger ned mycket energi på det de gör här.	☐	☐	☐	☐	☐
2. De elever som mår bättre hjälper dem som mår sämre.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Eleverna brukar dölja sina känslor för varandra.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Det finns inga former för elevernas delaktighet i besluten inom denna institution.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Inom denna institution lägger man vikt vid träning för nya jobb.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Eleverna pratar nästan aldrig om sitt sexualliv.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Här är det svårt att få folk att gråla med varandra.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Elevernas aktiviteter är noggrant planerade.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Om en elev bryter mot en regel vet han/hon vilka konsekvenser detta för med sig.	☐	☐	☐	☐	☐
10. När planeringen för en elev är bestämd så måste eleven följa den.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Det här är ett livfullt och aktivt ställe.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Personalen har ont om tid till att uppmuntra eleverna.	☐	☐	☐	☐	☐
13. Eleverna säger allt vad de vill till personalen.	☐	☐	☐	☐	☐
14. Eleverna kan gå härifrån när de så önskar utan att säga vart de ska.	☐	☐	☐	☐	☐
15. Man lägger ganska lite vikt vid att lära eleven att lösa praktiska problem.	☐	☐	☐	☐	☐
16. Här talar man öppet om personliga problem.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Det händer ofta att elever kritiserar personalen eller skämtar om den.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Detta är en mycket välorganiserad institution.	☐	☐	☐	☐	☐
19. Om planeringen för en elev ändras så förklarar alltid personalen varför.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Det är mycket sällan som personalen straffar eleverna genom att beröva dem deras förmåner.	☐	☐	☐	☐	☐
21. Eleverna är stolta över denna vårdmiljö.	☐	☐	☐	☐	☐
22. Eleverna hjälper sällan varandra.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Det är svårt att säga vad de andra eleverna känner här.	☐	☐	☐	☐	☐
24. Man förväntar sig att eleverna åtar sig ledande funktioner.	☐	☐	☐	☐	☐

	Stämmer ej			Stämmer helt	
25. Eleverna förväntas göra detaljerade och konkreta planer för framtiden.	☐	☐	☐	☐	☐
26. Eleverna får sällan personliga frågor från personalen.	☐	☐	☐	☐	☐
27. Här grälar eleverna sällan.	☐	☐	☐	☐	☐
28. Personalen ser till att det alltid är rent och snyggt på detta ställe.	☐	☐	☐	☐	☐
29. Personalen ger sällan eleverna en noggrann förklaring på vad verksamheten går ut på.	☐	☐	☐	☐	☐
30. Elever som bryter mot regler bestraffas för detta.	☐	☐	☐	☐	☐
31. Det finns väldigt lite av gruppkänsla inom denna institution.	☐	☐	☐	☐	☐
32. Personalen är mycket intresserad av att följa upp hur det går för elever sedan de lämnat institutionen.	☐	☐	☐	☐	☐
33. Eleverna är försiktiga med vad de säger när personal är i närheten.	☐	☐	☐	☐	☐
34. Personalen brukar trycka ner kritik från elevernas sida.	☐	☐	☐	☐	☐
35. Det finns relativt lite diskussioner kring precis vad eleverna kommer att göra när de lämnat institutionen.	☐	☐	☐	☐	☐
36. Eleverna förväntas dela sina personliga problem med varandra.	☐	☐	☐	☐	☐
37. Det händer ibland att personalen grälar öppet med varandra.	☐	☐	☐	☐	☐
38. Detta ställe ser vanligtvis något stökigt ut.	☐	☐	☐	☐	☐
39. Eleverna förstår klart de regler som gäller inom institutionen.	☐	☐	☐	☐	☐
40. Om en elev bråkar med en annan får han/hon det besvärligt med personalen.	☐	☐	☐	☐	☐

KONTROLLERA ATT ALLA FRÅGOR ÄR BESVARADE.

72. Här kan du skriva andra saker som du tycker om hur det är här på institutionen.

Tack för din hjälp!

Tidigare utgivna forskningsrapporter

ISSN 1104-6155

- Nr 1 1994 Var står vi? Ackumulerad kunskap och erfarenhet inom institutionell missbrukarvård, utifrån en dialog forskare – praktiker (Vera Segraeus)
- Nr 2 1997 Ungdomar i tvångsvård. Råbyundersökning 94 (Claes Levin)
- Nr 3 1997 Etiska konflikter inom tvångsvård av ungdomar (Gunnel Colnerud)
- Nr 1 1998 LVM-vårdens kvalitet enligt socialtjänstens bedömning (Arne Gerdner)
- Nr 2 1998 Ett §12-hem för flickor. Omdefinitioner i ungdomsvården (Berit Andersson)

ISSN 1404-2576

- Nr 1 1999 Etik och ungdomsvård. En empirisk studie av anställdas etiska problem inom tvångsvård av ungdomar. Slutrapport (Gunnel Colnerud)
- Nr 2 1999 "Plötsligt får man lust att leva." En grupp narkomaners berättelser om sina självmordsförsök (Eva Johnsson, Mats Fridell)
- Nr 3 1999 Ungdomar från särskilda ungdomshem i Stockholms brottsliga nätverk (Jerzy Sarnecki)
- Nr 1 2000 Tvång och tillit. LVM-vård som kulturell ingenjörskonst (Göran Johansson)
- Nr 2 2000 När anhöriga involveras. Personalens beskrivning av anhöriga på särskilda ungdomshem (Maria Bangura Arvidsson, Malin Åkerström)
- Nr 1 2001 Vård bakom låsta dörrar. Lunden, ett LVM-hem för kvinnor (Bengt Svensson)
- Nr 2 2001 Kommunikativ pedagogik och särskilda ungdomshem (Per Gerrevall, Håkan Jenner, red)
- Nr 3 2001 Empati och professionellt förhållningssätt. Behandlarrollen i missbrukarvården (Ulla Holm)
- Nr 1 2002 Missbrukare med psykiska störningar och psykiatripatienter. Jämförelser baserade på ASI, SASB och DMT (Bengt-Åke Armelius, Kerstin Armelius, Håkan Larsson, Elisabet Sundbom)
- Nr 2 2002 Arbetsmiljö och behandlingskultur. Jämförelse mellan SiS-institutioner och andra vårdmiljöer (Madeleine Jeanneau)
- Nr 3 2002 Bete sig normalt. Ett perspektiv på den vuxna familjehemsvården (Göran Johansson)
- Nr 4 2002 "De kommer ut fräscha och fina". Om tvång och hemlöshet (Lena Yohanes, Anna Angelin, Anders Giertz, Hans Swärd)
- Nr 5 2002 Sluten ungdomsvård. Rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999 (Eckart Kühlhorn)
- Nr 1 2003 "Det är dom här jag har och inte har." LVM-vårdade narkotikamissbrukares sociala nätverk (Anette Skärner, Margareta Regnér)

